

РУМЕН ГЕНОВ

БРИТАНСКОТО РАБОТНИЧЕСКО
ДВИЖЕНИЕ И ДЕМОКРАТИЧЕСКИЯТ
КОНТРОЛ ВЪРХУ ПРОИЗВОДСТВОТО
(1945—1951)

—

RUMEN GENOV

THE BRITISH LABOUR AND THE DEMOCRATIC CONTROL
OF PRODUCTION (1945—1951)

Рецензент: ст. аспст. *Дора Белоречка*

Редактор: проф. *Христо Несторов*

Искането за осъществяване на национализация на земята и на промишлеността и за установяване на демократически контрол на трудещите се върху управлението на предприятията от национализирания сектор отдавна е залегнало в документите на работническото движение във Великобритания. Още в края на XIX в. Конгресите на трейдюнионите приемат резолюции с искане да се даде право на работниците да участвуват в управлението на производството.¹ Това искане не е загубило своята актуалност и фигурира в уставите на много профсъюзи.² По въпросите за участието на работниците в управлението на предприятията от частния и национализирания сектор на промишлеността продължава да се води остра идейна и политическа борба.³

В документите на британското работническо движение и в публицистическата и научната литература се срещат няколко термина за означаване на участието на работниците в управлението на производството — „промишлена демокрация“, „работнически контрол“, „участие в управлението“, „партньорство в промишлеността“. Разнообразието на терминологията отразява както сложното и противоречиво развитие на идеите и на движението за демократически контрол на работниците върху управлението на производството, така и „объркването и илюзиите, които пораждат утопичните и реформистки идеи, заобикалящи този въпрос“⁴.

В съвременното британско работническо движение продължават да се водят спорове около съдържанието, което се влага в тези термини. Авторите — комунисти и леви лейбъристи, дават предпочитание на термина „промишлена демокрация“, тълкувайки го като разширяване на функциите на профсъюзите, даване на работниците „реално право на глас в управлението на своите предприятия, да участвуват в съставянето на плановете, да осигуряват тяхното изпълнение“ и „разширяване на правата на работниците при решаването на жизнено важни за тях въпроси“ в управлението на сегашните национализирани предприятия и в бъдеща социалистическа Великобритания.⁵ Някои ултралевичарски настроени профсъюзни дейци се придържат към термина „работнически контрол“, който в тяхната интерпретация обхваща всички въпроси на управлението, включително и тези на производствени програми, капиталовложенията, ценообразуването и пр.⁶

Либералната партия издига с демагогски цели плановете за „промишлено партньорство“ между акционерите, администрацията и работниците. Те предвиждат създаването на „заводски съвети“, състоящи се от избрани с тайно гласуване представители на работниците. Тези съвети трябва да имат консултативни функции и да служат като „инструмент за гладкото приложение на ежедневните управленчески решения“. Либералите предвиждат работниците да станат „съсобственици“ на предприятията, като получават

част от печалбата им било в наличност или в акции съобразно с общите им годишни доходи.⁷ Тези планове са само една модификация на буржоазните теории за участие на работниците в разпределението на печалбите или „съвладение“ („копартнършип“), които се прилагат във Великобритания с ограничен успех от средата на миналия век. През ХХ в. тези теории на апологетите на капитализма получиха названието „народен капитализъм“. Тяхната основна цел е достигането на „класова хармония“ и „класов мир“, т.е. укрепване на класовото господство на финансовата олигархия и засилването на експлоатацията на работниците.⁸

Десните социалреформисти също употребяват термина „промишлена демокрация“ в някои официални документи, но според тях работниците могат да участвуват най-ефикасно в управлението на предприятията „чрез членуване в профсъюзите, които преговарят в администрацията по всички въпроси, свързани с условията на наемане“⁹. В своята практика лейбъристките правителства освен създаването на консултативни комитети в национализираните предприятия „експериментират“ с назначаване на представители на работниците („работнически директори“), които да отговарят за трудовите отношения, в управителните съвети на частните компании.¹⁰

Съветски автори, които разглеждат в свои работи въпроси на историята и съвременното състояние на движението за демократически контрол на работниците върху производството, употребяват термините „работнически контрол“, „промишлена демокрация“ и „демократически контрол“ като равностойни или почти равностойни.¹¹ Те влагат в тези термини съдържание, близко до тълкуването на английските автори-марксиста.

Терминът „демократически контрол на работниците върху производството“ е по-всеобхватен, почти изключва двусмислени тълкувания и е по-ясен. Поради това в настоящата работа му се дава предимство, макар да има описателен характер. По-конкретно той означава „контрол на работниците при решението на въпроси, които понастоящем са прерогатив изключително на администрацията“, като „ограничаване на произвола на администрацията, особено във финансовата и икономическата област, осигуряване на битовото обслужване, техниката на безопасността и охраната на труда в държавните предприятия, обновяването и разширяването на основния капитал, преквалификацията на работниците и служителите, процедурата на тяхното уволняване или съкращаване на щата и други въпроси“¹².

Като се употребява предимно терминът „демократически контрол върху производството“, в настоящата работа се прави разлика между него и термините „промишлена демокрация“, „работнически контрол“ и др. с оглед на техния произход, историческо развитие и конкретно съдържание.

Известно е, че терминът „промишлена демокрация“ беше лансиран от Сидни и Биътрис Уеб с книгата под същото заглавие, публикувана през 1897 г. Под промишлена демокрация идеолозите на фабианския социализъм разбираха преди всичко постепенното преминаване на средствата за производство в обществена собственост и тяхното управление под контрола на един демократичен парламент.¹³ С това те положили началото на направление на обществената мисъл във Великобритания, което разглежда промишлената демокрация като повече или по-малко аналогична на буржоазната политическа демокрация.

Лозунгът за „работнически контрол“ беше издигнат от някой отреди на британското профсъюзно движение в годините непосредствено преди

Първата световна война. В него беше отразено влиянието на френския анархо-синдикализъм (Жорж Сорел) и на американския синдикализъм („Индустриални работници на света“). Най-ярък представител на британския революционен синдикализъм и пропагандатор на идеите за работнически контрол беше Том Ман. През 1910 — 1912 г. той издаваше списанията „Дъ индустриал синдикалист“ и „Дъ синдикалист“ и създаде Лига за синдикалистко образование.¹⁴ Той съдействува за създаването на Неофициалния комитет за реформи на Федерацията на миньорите в Южен Уелс. През 1912 г. комитетът публикува памфлета „Следващата стъпка на миньорите“, в който бяха сумирани идеите на британския революционен синдикализъм. В памфлета се настояваше за „елиминирането на собствениците“, но не чрез национализация, а в хода на един процес, в който всеки клон на стопанството ще бъде „изцяло реорганизиран, така че на първо място да се извоюва контрол а след това и неговото управление“ от работниците, заети в него.¹⁵

Социалистическото преустройство според представителите на революционния синдикализъм трябваше да се установи чрез преки действия (използуване на общата стачка за политически цели).¹⁶

За работнически контрол се обявяваха и идеолозите на т. нар. „гилдейски социализъм“ (А. Р. Оридж, С. Дж. Хобсън, Дж. Д. Х. Коул). Той представляваше своеобразен опит за съчетаване на идеите на анархо-синдикализма, революционния синдикализъм и фабианския социализъм.¹⁷ До известна степен гилдейският социализъм беше повлиян от утопичните идеи на Уилям Морис и Джон Ръскин за възстановяване на положението и достойнството на занаятчиите от средновековните цехове (гилдии). За разлика от синдикалистите гилдейските социалисти придаваха малко значение на преките действия на работниците. Според тях „националните гилдии“, обхващащи работниците от дадена професия, трябваше да израснат от профсъюзите.¹⁸ Освен това те предвиждаха предаването собствеността върху всеки клон от стопанството на държавата, „за да се избягнат опасностите от бюрократично и некомпетентно управление, свързано с обичайния колективизъм, а също и най-грубите грешки на синдикализма“¹⁹. През 1920 г. профсъюзите на строителните работници в Лондон и Манчестър направиха практически опит за осъществяване на идеите на гилдейския социализъм. Те създадоха гилдейски комитети, които трябваше да строят по договори с органите на местното самоуправление общински жилища. Но в условията на икономическа криза и съкращаване на жилищното строителство този опит скоро завърши с пълен провал.²⁰ По-късно, през 20-те години, Дж. Д. Х. Коул формулира нова теория „съчетаваща синдикализма с т. нар. „функционална демокрация“. Той застъпва идеята за пряко участие на работниците не само в процеса на производството, но и в неговото управление.²¹

Идеите на революционния синдикализъм имаха ограничено влияние върху британското работническо движение, чиито реформистки ръководители се отнасяха с респект към методите на парламентаризма, а гилдейският социализъм беше привлекателен предимно за квалифицираните работници, чието привилегировано положение беше заплашено от нарастващата механизация на труда.

Лениновите идеи за работническия контрол върху производството като конкретна мярка в преходния период към социализма и в процеса на социалистическо преустройство оказаха определено влияние върху схващанията на левите профсъюзни дейци. Така през 1924 г. Движението на малцинството

в профсъюзите, ръководено от дейците на Комунистическата партия Хари Полит и Том Ман, включи в своята програма искането за установяване на работнически контрол върху производството.²²

Въпросите на историята на идеите за демократически контрол върху производството и на движението за неговото осъществяване от възникването му до наши дни са изследвани от съветски историци и икономисти (Г. М. Алпатова, В. Я. Березньов, В. А. Виноградов, В. П. Глушков, В. В. Клочков, А. Н. Красильников, Г. И. Моисеева, В. В. Песчанский и др.).²³ В техните работи се разкрива значението на движението за демократичен контрол върху производството като важна съставна част на антимонополистическата борба на трудещите се, дава се положителна оценка на неговия потенциал. Обаче въпросите на неговото развитие през първото следвоенно петилетие са привлекли вниманието на малко изследователи и са останали сравнително бегло разгледани.

Някои страни на развитието на движението за демократически контрол през периода от 1945 до 1951 г., както и по-общ план, са разгледани в работите на ръководители на Великобританската комунистическа партия и на партийни публицисти (У. Галахър, Дж. Голън, Дж. Р. Клугмън, Х. Полит, Б. Рамълсън, Х. Фейгън, А. Хът, Т. Чейтър и др.).²⁴ Те правят критичен анализ на схващанията за промишлената демокрация и разобличават опитите да се представят различните видове съвещателни комитети в предприятията от национализирания сектор като осъществяване на популярния лозунг сред работниците за демокрация в промишлеността. Те посочват, че т. нар. „партньорство“, участие на работниците в разпределението на печалбите на частните компании, назначаването на „работнически директори“ в техните управителни съвети целят създаването на реформистки илюзии у трудещите, притъпяване на класовото им съзнание и осигуряване на „класов мир“.

В работи на представители на левите лейбъристи, профсъюзни активисти и някои т. нар. „нови леви“ (К. Коутс, Ъ. Робъртс, А. Тофъм, С. Холънд и др.) се обосновава тезата за работническия контрол като средство за нарушаване на монопола на капиталистическите собственици върху управлението на предприятията.²⁵ Целта на работническия контрол според тях е да се установи такова самоуправление на работниците, което да осигури възможности за тяхното пълно и свободно самоосъществяване в рамките на една планирана и демократически контролирана икономика. Техните постановки на въпросите на работническия контрол обаче се отличават със синдикалистки забележки или с неопределеност, а в някои случаи граничат с утопизъм.

Английските и американските буржоазни историци, икономисти и социолози, специалисти по въпросите на трудовите отношения (Е. Е. Бари, Р. Блумбърг, Р. А. Дал, Р. Килрой-Силк, Х. А. Клег, А. А. Рогоу, С. Д. Спироу, А. Фландърс и др.), разглеждат искането на работниците за право на глас в решаването на въпросите на контрола и управлението на промишлеността като отживелица на синдикализма, плащане на данък на отживели партийни лозунги и традиционна радикална фразеология.²⁶ Те приемат промишлената демокрация в нейното най-ограничено тълкуване като известно разширяване на системата на колективните договори с цел да се отстранят потенциални производствени конфликти и се установи „промишлен мир“. Национализацията според буржоазните автори била противоположана на промишлената демокрация, тъй като водела до установяване на тотален дър-

жавен контрол, нарушаване на функциите на профсъюзите и унищожаване на тяхната независимост.²⁷ Фактическия отказ на дясното лейбъристко ръководство от приложението на принципите на промишлената демокрация в национализирания сектор на промишлеността през периода 1945 — 1951 г. буржоазните автори приветствуват като „триумф на традиционните британски институции“, „победа на общите над груповите интереси“ и като доказателство за невъзможността да бъде променено положението на работниците в административната структура на промишлеността.²⁸

В настоящата работа се разглежда развитието на движението за демократически контрол върху производството през периода от 1945 — 1951 г. Той съвпада с управлението на двете правителства Клемънт Атли (1945 — 1950, 1950 — 1951 г.), когато Лейбъристката партия теоретически беше в състояние да осъществи лозунга за ефикасен контрол на работниците върху управлението на национализираните клонове на промишлеността, залегнал в програмните документи на британското работническо движение. С оглед изясняването на схващанията за демократическия контрол са проследени бегло борбите на мнения през междувоенния период, предимно през 30-те години, когато тези въпроси бяха в центъра на оживени дискусии на конференциите на Лейбъристката партия и конгресите на профсъюзната централа, Британски конгрес на трейдunionите.

* * *

Програмата на икономически и социални преобразования, осъществени от третото и четвъртото лейбъристко правителство във Великобритания, в най-общи линии следваше положенията, залегнали в програмните документи на партията, приети през 30-те години. След предателството на нейното дясно ръководство начело с Ремзи Мъкдонълд през 1931 г. Лейбъристката партия беше оглавена от дейци, заемащи по-леви позиции. Пред новото ръководство стоеше задачата да запълни създалия се идеен и политически вакуум. То трябваше да предложи на възмутените и разочаровани партийни членове нова формулировка на „социалистическата вяра“, а на страната — позитивна програма на икономически и социални преобразования като алтернатива на политиката на „националното правителство“. През първата половина на 30-те години в Лейбъристката партия и в Британския конгрес на трейдunionите бяха подети дискусии по въпросите на национализацията като средство за преодоляване на икономическата криза. Предмет на обсъждане бяха целите и методите на национализацията, условията на компенсация на бившите собственици, формата на управление на национализираните предприятия, участие на представители на работниците в ръководството им и т.н. Както е известно, последният въпрос фигурираше още в първата програма на Лейбъристката партия от 1918 г. „Лейбъристите и новият обществен строй“, в която се формулираха нейните крайни социалистически цели. Тя съдържа специален раздел, озаглавен „Демократически контрол на промишлеността“. Под този термин съставителят на програмата Сидни Уеб имаше пред вид установяването на обществена собственост върху средствата за производство под контрола на един демократичен парламент и гарантирането на личните и промишлените свободи и правото на профсъюзите да сключват колективни договори.²⁹ Уставът на партията, приет същата година, предвиждаше, осигуряването на производителите, представители на физи-

чески и умствен труд, на неговия пълнен продукт и най-справедливото му разпределение, което е възможно при обществена особеност върху средствата за производство, както и *най-добрата система на народно управление и контрол на всеки клон на промишлеността и услугите* (к.м.).³⁰ Това беше най-голямата отстъпка, която идеолозите и ръководителите на партията като Сидни Уеб и Артър Хендерсън, безусловни противници на идеята за работнически контрол, бяха готови да направят на исканията, изразявани от значителна част от нейните колективни членове, включваща такива влиятелни профсъюзи като Федерацията на миньорите, Националния съюз на железничарите, Съюза на пощенците, Националната лига на гилдиите и др.³¹ За ръководителите на партията програмата от 1918 г. беше не ключ към работнически контрол, а към повишаване ефикасността на капиталистическата икономика.³² Резолюцията, предложена на конференцията на Лейбъристка партия в Саутпорт през 1919 г., в която се настояваше за установяване на „работнически контрол върху промишлеността, за да се сложи край на всяка експлоатация“, беше провалена под натиска на Националния изпълнителен комитет.³³

Исканията, издигани от някои профсъюзи през 20-те години, заемаха междинно положение по отношение на схващанията на дясното партийно и профсъюзно ръководство за „парламентарния социализъм“ и „гилдейския социализъм“ на някои леви лейбъристи, чиято несъстоятелност беше доказана на практика. Те приемаха държавното ръководство на национализираните предприятия, но при условие да бъде осигурено участие на техни представители в техните управителни органи. Трябва да се отбележи, че искания за участие на работниците в управлението на каменноуглената промишленост се съдържаха в доклада на комисията на Джон Сенки от 1919 г., отхвърлен от правителството. Той препоръчваше предаването на управлението на мините в ръцете на областни съвети. Те трябваше да включват 4 членове, избрани от работниците, и 8, назначени от Националния съвет — 4 представители на администрацията и 4 на потребителите, като неговият председател и подпредседател трябваше да бъдат назначавани пряко от държавата.³⁴

В края на 20-те и началото на 30-те години настъпиха определени промени в схващанията за методите на национализацията и на управлението на национализираните предприятия както на десните ръководители, така и на лявото крило в Лейбъристка партия.

Дясното ръководство и преди всичко неговият добиващ влияние идеолог Хърбърт Морисън възприе идеята за т.нар. „обществени корпорации“ като организационна форма в национализирания сектор. „Обществените корпорации“ представляваха полуавтономни стопански организации, управляващи едно или друго одържавено предприятие. Те получаваха статут по силата на акт на парламента, но тяхната дейност беше в много малка степен предмет на неговия контрол. Членовете на техните управителни органи се назначаваха от съответния отговорен министър на основата на тяхната квалификация, делови качества и опит. Той имаше право да определя най-общите насоки на тяхната дейност, без да се намесва в ежедневно им управление. Такива организации бяха създавани от либерални и консервативни правителства от началото на ХХ в. (например Управлението на Лондонското пристанище от 1908 г., Управлението на електроенергетиката от 1926 г., Британската радиоразпръсквателна корпорация (Би Би Си от 1927 г.). Като министър на транспорта в правителството на Ремзи Мъкдонълд от 1929 — 1931 г. Хърбърт Морисън подготви Закон за национализация на лондонския пътни-

чески транспорт (приложен от „националното правителство“ на Мъкдонълд). Национализираният лондонски транспорт беше организиран като обществена корпорация и неговото управление се състоеше изключително от администратори на одържавените транспортни компании. Въпреки настояването на заинтересованите профсъюзи и преди всичко на най-многочисления, на транспортните и неквалифицирани работници, в неговото ръководство не бе включен нито един техен представител.³⁵

Управлението на национализираните клонове на икономиката чрез „обществени корпорации“ беше критикувано от бившия идеолог на гилдейския социализъм Дж. Д. Х. Коул, чиито възгледи за средствата за достигане на социализма и за функциите на държавата в икономическата област претърпяха известни промени. През 30-те години той стигна до извода, че освобождението на работниците от експлоатация може да бъде осъществено от „организираната сила на работническата класа, която отхвърля капитализма отдолу“. Той предвиждаше национализацията да се извърши на основата на национален план, като изплащането на компенсации на бившите собственици се поеме от държавата. В неговите схващания намираще определено място участието на представители на профсъюзите в управлението на одържавените предприятия, тъй като е „много важно при провеждането на икономическата си политика правителството да действа в тесен контакт с профсъюзното движение“. Коул отхвърляше метода на управление на национализираните предприятия чрез почти независимите от ефикасен контрол на парламента обществени корпорации. Вместо тях той предлагаше създаването на национални съвети за всеки клон на промишлеността, половината от членовете на които трябва да се състоят от представители на заинтересованите профсъюзи. Демократизацията на управлението трябва да се осъществи и на равнището на предприятията. Административните им ръководители трябва да бъдат назначавани от съответния директор измежду кандидати, определени от профсъюзите. Предвиждаше се и създаването на работнически съвети, занимаващи се с въпросите на уволненията, прилагането на дисциплинарни мерки и т.н.³⁶ Схващанията на Коул за демократизацията на управлението на промишлеността отразяваха не само неговата лична еволюция, но в определена степен и еволюцията на левите лейбъристи и профсъюзни активисти.

След падането на второто лейбъристко правителство през август 1931 г. към Националния изпълнителен комитет на Лейбъристка партия беше създаден Политически подкомитет под председателството на Хърбърт Морисън. Подкомитетът се занимаваше с разработването на плановете за политиката на едно бъдещо лейбъристко правителство. През първата половина на 30-те години той подготви плановете за национализация на каменноуглената промишленост, на електроенергетиката и транспорта. Създадената през 1932 г. група за реорганизация на промишлеността изработи проекти за рационализиране на промишлеността чрез обединяване на малките предприятия и други мерки.

Голямо влияние върху формулировката на документите, подготвени от Политическия подкомитет, оказаха възгледите на неговия председател, идеолога на дясното крило в партията Хърбърт Морисън. Той настояваше като основна форма на организация на национализираните предприятия да се приеме обществената корпорация. По силата на единствения закон за национализация, подготвен от лейбъристко правителство през междувоенния период, такава форма получи управлението на лондонския пътни-

чески транспорт. Неговите членове бяха назначени от министъра на транспорта въз основа тяхната квалификация измежду професионални администратори от бившите транспортни компании. Не се предвиждаше участие на представители на заинтересованите профсъюзи в неговата работа в каквато и да било форма. Тази страна на подготовения от Хърбърт Морисън проектозакон беше остро критикувана на конференцията на Лейбъристката партия през 1931 г., от Херълд Клей, един от ръководителите на най-многочисления британски профсъюз — Съюза на транспортните и неквалифицираните работници. В отговор на критиката Морисън изтъкна възражения против представянето на „групови интереси“ в управителните органи на национализираните предприятия и предимствата на ръководството им от администратори-специалисти. Конференцията не взе определено решение по въпроса за участието на профсъюзни представители в управлението на национализираните предприятия, а го предостави за по-нататъшно съвместно проучване от Националния изпълнителен комитет на партията и Икономическия комитет на Генералния съвет на БКТ.³⁷

В подготовения от двете организации доклад под заглавие „Общественият контрол и управлението на промишлеността и търговията“ бяха прокарани схващанията на Хърбърт Морисън, който заедно с Хю Долтън представяше Лейбъристката партия в създадения за целта комитет. В доклада се приемаше без резерви обществената корпорация като основна форма на организация на управлението на национализираните предприятия и назначаването на неговите членове по усмотрение на съответния министър. Идеята за пряко участие на профсъюзни представители в него се отхвърляше. Предвиждаше се създаване на консултативни комитети, състоящи се от представители на работниците, администрацията и потребителите.³⁸ Това беше минимална отстъпка, направена на исканията на профсъюзите. Както посочва американският буржоазен изследовател Робърт Дал, „трохите, подхвърлени на работниците, трябваше да бъдат поделени с представители на други групи“³⁹. Препоръките на доклада бяха в противоречие с положенията, залегнали в Устава на БКТ, които предвиждаха не само установяване на обществена собственост върху средствата за производство, но и въвеждане на „съответна форма на участие на работниците в контрола и управлението на промишлеността и обществените услуги“⁴⁰.

Докладът „Общественият контрол и управлението на промишлеността и търговията“ беше посрещнат остро критично от представителите на левите лейбъристи и профсъюзни активисти и в британското работническо движение се разгоря дискусия по въпроса за представянето на работниците в управлението на национализираните предприятия, продължила три години.

На конгреса на БКТ през 1932 г. опитът да се сведе ролята на профсъюзите до една от страните, участващи в съвещателните органи в национализираните предприятия, предизвика съпротива от страна на профсъюзите, провеждащи класова политика. Под техния натиск Генералният съвет беше принуден да оттегли доклада и да предостави въпроса за по-нататъшно обсъждане от трейдюнионите.

На конференцията на Лейбъристката партия през същата година Хърбърт Морисън представи на делегатите от името на Националния изпълнителен комитет два доклада по въпросите на бъдещото устройство на транспорта и електроенергетиката — „Планирането на националния транспорт“ и „Реорганизацията на електроенергетическата промишленост“. Изложените

в тях препоръки за методите на управление на тези клонове чрез обществени корпорации бяха в противоречие със схващанията за работническо представителство в управителните органи на национализираните предприятия. Херълд Клей от името на Съюза на транспортните и неквалифицирани работници внесе поправки към двата доклада. В тях се настояваше бъдещото законодателство да предвиди назначаването на управленията на национализираните клонове от отговорния министър „само след консултации с профсъюзите, чиито членове са заети в съответния отрасъл“. Според Клей трябваше „да се поставят работници в командните пунктове на промишлеността“ и да се „разруши стратификацията на промишленото общество“, а не „просто да се продължи властта на собствениците под формата на неконтролирана бюрокрация“, както предвиждаха докладите, представени от Морисън.⁴¹ Резолюцията не получи необходимото количество гласове, но и докладите на Изпълнителния комитет не получиха одобрение от конференцията. По предложение на известния деец на Лейбъристката партия Именуъл Шинуъл, тогава заемащ леви позиции, беше взето решение докладите да бъдат предадени за по-нататъшно съвместно обсъждане с представители на БКТ.

В резултат на консултациите между Политическия подкомитет на Изпълнителния комитет и на Икономическия комитет на Генералния съвет беше изработен съвместен меморандум, който беше представен на конференцията на Лейбъристката партия и на конгреса на БКТ през 1933 г. В него се посочваха трудностите, свързани с въвеждането на работнически контрол, но все пак се правеха умерени отстъпки на исканията на левите сили. Приемаше се принципът на провеждане на консултации между представители на работниците и администрацията на съответния национализиран клон на промишлеността по въпросите на размера на надниците, продължителността на работното време и условията на труда и се потвърждаваше правото на профсъюзите на стачки. Но областта на „ежедневното управление“ на предприятията беше поставена извън всякакъв контрол от страна на работническите организации. Основният аргумент на дясното ръководство беше, че „управлението на предприятията все повече се превръща в професия и лицата, занимаващи се с него, трябва да бъдат професионално подготвени администратори“. Доколкото се предвиждаше представяне на работниците в управителните органи, то беше ограничено само с излъчване на техни представители на най-високо, национално равнище. Основната отстъпка, направена на левите сили, се състоеше в признаването на справедливостта на искането работниците да получат „право на глас по въпросите на контрола и определянето на насоките на развитие на обобществените клонове на промишлеността“. Осъществяването на това право трябваше да става чрез провеждане консултации между отговорния министър и представители на заинтересованите профсъюзи.⁴²

Крайно умереният характер на направените отстъпки не можеше да задоволи левите лейбъристи и профсъюзни активисти. На конгреса на БКТ през 1933 г. Чарлз Дюкс от Съюза на общите и общински работници предложи резолюция, в която се настояваше половината от членовете на управителните органи на национализираните предприятия да бъдат определяни от работниците, заети в тях. Резолюцията не беше приета, но отклоняването ѝ с минимален брой гласове (1,7 млн. срещу 1 млн. в нейна подкрепа) показваше, че идеите за демократически контрол на производството са популярни в британските профсъюзи.⁴³

Подобна резолюция беше предложена и на конференцията на Лейбъристката партия през същата година, но без да се посочва процентното отношение на представителите на профсъюзите в управителните органи. В нея се настояваше правото на работниците на „съответен дял в контрола и управлението на национализираните клонове да бъде признато със закон“ и се искаше ИК на партията да предвиди в плановете за национализация „пряко участие на профсъюзите“ в управлението на предприятията. Резолюцията беше приета с мнозинство. Но заслужава да се отбележи становището на генералния секретар на най-многочислените и влиятелен Съюз на транспортните и неквалифицирани работници Ърнест Бевин. Докато на предишната конференция резолюция в полза на демократически контрол върху производството беше внесена от името на неговия профсъюз, този път той гласува в подкрепа на предложението на ИК резолюцията да бъде отклонена. Аргументът, изтъкнат от него и по-късно често повтарян от десни профсъюзни ръководители, бе, че прякото представяне на профсъюзите в управителните органи на национализираните предприятия ще ги обвърже с решенията на администрацията и ще наруши изпълнението на основната им функция, защитата на икономическите интереси на техните членове.⁴⁴

Въпреки различната съдба на резолюциите, предложени на конгреса на трейдюнионите и на конференцията на Лейбъристката партия през 1933 г., становищата на двете организации по въпросите на демократическия контрол върху производството не бяха противоположни. Разликата се състоеше главно в това, дали правото на работниците да излъчват свои представители в управителните органи на национализираните предприятия трябва да бъде потвърдено от закон.

На Конгреса на трейдюнионите през 1934 г. беше представен доклад на Икономическия комитет на Генералния съвет под заглавие „Обобществяването на черната металургия“. В него се забелязваха известни промени в становището на ръководството на БКТ в сравнение с меморандума от 1933 г. В доклада се предвиждаше членовете на управителния орган на споменатия отрасъл, около десет на брой, да бъдат назначавани от министъра на търговията в съответствие с тяхната квалификация и опит. Съставът на местните управителни органи трябваше да бъде назначаван от министъра след консултации с представители на БКТ и на националното управление. Най-същественият момент в доклада бе признаването на правото на заетите в металургията работници да избират заводски комитети във всяко предприятие, които трябваше да определят своите представители в местните управления. Предложенията, съдържащи се в доклада, този път не предизвикаха възраженията и на Генералния съвет беше предложено да подготви заедно с ИК на Лейбъристката партия документ за тяхното практическо приложение.⁴⁵

През 1934 г. на конференцията на Лейбъристката партия в Саутпорт беше предложен проект за програма под заглавие „За социализъм и мир“, който трябваше да замени програмата „Лейбъристите и нацията“ от 1928 г. като цялостно изложение на политиката на партията. В него се заявяваше, че заетите в национализираните предприятия работници „имат право, което трябва да бъде признато със закон, на действително участие в контрола и управлението им“. Но проектопрограмата не предвиждаше по какъв начин ще се осъществи това право в подлежащите на национализация клонове на промишлеността. След кратко обсъждане конференцията взе решение въпросът да бъде предаден за доработване съвместно с БКТ. Създаденият за

целта комитет, състоящ се от представители на Политическия подкомитет на ИК на Лейбъристката партия и на Икономическия комитет на Генералния съвет на БКТ, сметна, че единственият въпрос, заслужаващ обсъждане, е дали представянето на работниците в местните органи за управление на национализираните отрасли трябва да бъде осигурено по законодателен път, и взе положително решение в този смисъл. То беше отразено в окончателния вариант на програмата „За социализъм и мир“, публикуван през 1935 г.⁴⁶

С това фактически беше сложен край на обсъждането на въпроса за демократическия контрол на работниците върху управлението на националния сектор, на предвоенните конференции на Лейбъристката партия и на конгресите на трейдънионите. Неговите привърженици постигнаха известен успех, който се изрази във включването в програмните документи от този период на пасажи за признаване на правото на работниците да излъчват свои представители в управителните органи. Това беше сериозна отстъпка от страна на десните идеолози и ръководители на Лейбъристката партия и на БКТ, като Хърбърт Морисън, Уолтър Ситрин и др., които бяха противници на идеята за представяне на профсъюзите в управлението на промишлеността. В хода на дискусиите по този въпрос пролича дълбокият стремеж на британските работници не само за изменение на съществуващите отношения на собственост, но и за демокрация в производството, от работното място до националното управление на подлежащите на обобществяване отрасли. Но относително слабата политическа активност и реформистките илюзии, разпространени сред работниците, недостатъчната теоретическа изясненост на въпроса и съпротивата на десните ръководители ограничаваха значението на постигнатия успех. Формулировката за право на работниците на участие в управлението и контрола на национализирания сектор имаше най-общ характер, в плановете за национализация не се посочваха начините за неговото практическо осъществяване.

В следващата „Непосредствена програма на лейбъристите“ от 1937 г. въпросът за демократическия контрол върху производството изобщо не беше засегнат.

Наистина в свои публицистични работи и изказвания от втората половина на 30-те години водачът на Лейбъристката партия Клемънт Атли приемаше, че „работническият контрол. . . е съществена част на новия обществен строй“, че „социализмът не е просто държавен капитализъм“ и „одържавяването на промишлеността не е самоцел. . . , а предполага изменение на положението на работника“⁴⁷. Но тълкуването от Атли на принципа за участие на заетите в национализираните предприятия работници в тяхното управление или, както той го наричаше, „превръщането на работника в гражданин и в промишлеността“, беше лишено от класово съдържание.⁴⁸ Работническите представители в управленията на национализираните предприятия бяха разглеждани само като един от факторите наред с администрацията и потребителите, чиято съвместна дейност би съдействувала за повишаване производителността и конкурентноспособността на британската икономика в името на общите интереси на всички социални групи. Трябва да се има пред вид, че през предвоенния период Атли заемаше сравнително по-леви позиции и беше член на създадената през 1932 г. Социалистическа лига. Тази организация, разтурена през 1937 г., обхващаше широк спектър от леви лейбъристи — от християнски социалисти, като Стафърд Крипс, до марксистуващи или

близки до марксизма, като Харълд Ласки и Анайрин Бевън.⁴⁹ През годините преди и по време на Втората световна война значителна част от тях еволюираха надясно.

Колкото до десните идеолози и ръководители на Лейбъристката партия, като Хърбърт Морисън, който взе дейно участие в разработването на плановете за национализация през 30-те години като председател на Политическия подкомитет на ИК, а след войната като заместник-министър-председател беше главен координатор на икономическата политика на лейбъристкото правителство и беше наречен „архитект на национализацията“, то те останаха непримирими противници на идеята за демократически контрол върху производството.⁵⁰ Още в книгата си от 1933 г. „Социализацията и транспорта“ Морисън обоснова метода на управление на национализираните предприятия от обществени корпорации, чието ръководство трябваше да се състои изключително от назначени от съответния министър професионални администратори. Според неговото мнение по такъв начин се избягвала опасността от намеса и политически натиск от страна на заинтересованите групи, на работниците и потребителите, което би довело до „изтънчена форма на корупция“⁵¹. Това означаваше на практика да се остави ръководството на национализираните отрасли в ръцете на прокапиталистически настрояни администратори, свързани с интересите на бившите собственици и на частнокапиталистическия сектор.

През 1937 г. Морисън публикува от името на Лейбъристката партия памфлет, озаглавен „Британският транспорт в служба на Британия“. В него не се предвиждаше участие на работнически представители в Националното управление на транспорта, което трябваше да ръководи този клон в каквато и да е форма.⁵² След като принципът за участие на работниците в контрола и управлението на национализираните предприятия беше пристъпен поне на думи от партийното ръководство и беше включен в програмни документи от предвоенния период, позицията на Морисън предизвикваше изненада и изглеждаше изключителна. Но, както показва политиката на следвоенното лейбъристко правителство, това беше от тия „изключения, които се превръщат в правило“⁵³.

* * *

През годините на Втората световна война, в условията на недостиг на суровини, техника и работна ръка, управляващите кръгове търсеха осигуряване на най-пълно участие на трудещите се на „вътрешния фронт“ и бяха принудени да им направят известни отстъпки. Една от тях беше привличането на представители на работниците, макар и в ограничена форма, в решаването на някои въпроси на контрола и ръководството на промишлеността.

Още през май 1939 г. специална конференция на изпълнителните комитети на трейдюнионите одобри предложението на Генералния съвет на БКТ за създаване на национални промишлени съвети. Те трябваше да участвуват в разработването на плановете за ефикасно използване на работната сила в случай на война, да съдействуват за ускоряване решаването на въпросите на работната заплаха и условията на труда.⁵⁴ Това предложение не представляваше никакво радикално отстъпление от становището, изложено от генералния секретар на БКТ Уолтър Ситрин още през 1927 г. Според него постепенното засилване на влиянието на профсъюзите, повишаването на подготов-

ката и специалните знания на техните ръководители щели да доведат до установяване на демократически контрол върху производството.⁵⁵

През октомври 1939 г. Уолтър Ситрин се среща с министър-председателя Невил Чембърлейн и му изложи исканията на профсъюзите за определено участие в контрола над промишлеността. В края на същата година беше създаден Национален съвещателен комитет, състоящ се от 15 члена, представители на БКТ, Федерацията на британската промишленост и на правителството. Беше постигнато съгласие за създаване на съвместни производствени комитети на равнището на предприятията в различните клонове на промишлеността.⁵⁶ Тяхната основна задача беше провеждането на консултации между представители на работниците и администрацията по въпросите за максималното използване на суровините и техниката, за работното време, за усъвършенстването на методите на работа, за намаляването престоя на техниката и работниците.

До поражението при Дюнкерк създаването на съвместни производствени комитети вървеше мудно, а представители на работодателите, като председателя на химическия концерн Импириъл кемикъл индъстриз лорд Макгоун, изразяваха опасения, че независимо от ограничения кръг на техните функции комитетите могат да попаднат в ръцете на „работници-екстремисти“ и да застрашат прерогативите на администрацията.⁵⁷

Конференциите на профсъюзите на машиностроителите през 1941 г. приеха резолюции за повсеместно създаване на съвместни производствени комитети. Изпълнителният комитет на Великобританската комунистическа партия публикува през октомври 1941 г. декларация, в която се настояваше за засилване на контрола на работниците върху производството за военни нужди.⁵⁸

През 1942 г. броят на производствените комитети се увеличи и те действуваха във всички предприятия, поставени под държавен контрол. Към началото на 1944 г. те наброяваха около 4500, а в предприятията, в които бяха създадени комитети, бяха заети почти 50% от промишлените работници.⁵⁹

Особено активни в съвместните производствени комитети бяха шоп-стюардите, сред които имаше голям брой комунисти, преди всичко в машиностроителната промишленост.⁶⁰ Профсъюзните активисти правеха опити да разширят обсега на функциите на комитетите, но тези опити бяха пресичани от коалиционното правителство. През октомври 1942 г. министърът на труда и националната повинност Ърнест Бевин заяви, че не ще допусне шоп-стюардите да заемат мястото на официалните профсъюзни органи и няма да признае друга власт в трейдюнионите освен тая на тяхното ръководство.⁶¹

Ръководителите на Лейбъристката партия и профсъюзите разглеждаха въвеждането на правителствен контрол върху производството и разпределението по време на войната като мярка със социалистически характер и твърдяха, че в страната се създавал някакъв „военен социализъм“. Хърбърт Морисън например смяташе, че развитието на формите на военновременния икономически контрол и тяхното запазване и усъвършенстване след войната представлява осъществяване на принципите на социализма.⁶²

Независимо от ограничените им функции и права съвместните производствени комитети имаха определено значение за развитието на британското работническо движение през годините на войната. Участвайки в тяхната работа, представителите на работниците имаха възможност да добият опит и

специални знания за управлението на производството. Заедно с това те показваха, че практическият опит на работниците е важна квалификация за участие в ръководството на промишлеността. Работодателите се отнасяха най-ревниво към най-малкия опит за посегателство върху техните прерогативи в управлението на предприятията. По тази причина още през първите месеци след края на войната броят на съвместните производствени комитети рязко намаля.⁶³

Още по време на войната Лейбъристката партия и БКТ започнаха разработването на планове за следвоенното преустройство. През 1941 г. ИК на Лейбъристката партия създаде Комитет по въпросите на преустройството. Той подготви и публикува през следващите три години серия от доклади, които легнаха в основата на партийната програма от 1945 г. и на политиката на лейбъристкото правителство. Някои от докладите бяха създадени съвместно с Икономическия комитет на Генералния съвет на БКТ.

Един от най-важните документи на британското работническо движение през годините на войната беше публикуваният от БКТ в 1944 г. „Предварителен доклад по следвоенното преустройство“. В някои отношения той повтаряше положенията на доклада „Общественият контрол и управлението на промишлеността и търговията“ от 1932 г., в който се приемаше обществената корпорация като основна форма на управление в национализирания сектор. В доклада от 1944 г. се поставяше ударение върху засилването на ролята на министъра, отговорен за съответния отрасъл, който назначаваше управителните органи на обществените корпорации след провеждане на консултации с представители на БКТ и на заинтересованите профсъюзи. Предвиждаше се създаването на заводски комитети със съвещателни функции, в които трябваше да участвуват на паритетни начала представители на работниците и администрацията. Авторите на доклада признаваха, че опитът, придобит от работниците в областта на производството и трудовите отношения, е важна практическа квалификация за участие в управлението на предприятията. Предвиждаше се включване на представители на работници в управителните им органи, но при условие, че те се откажат от длъжностите, заемани в профсъюзите, и не са отговорни пред избраните ги профсъюзни членове. Но мнозинството от членовете на управленията на национализираните отрасли трябваше да бъдат професионални администратори, назначавани от съответния министър на основание на тяхната квалификация и отговорни пред него. Не се споменаваха нищо за необходимостта правото на работниците на участие в управлението на национализираните предприятия да бъде потвърдено със закон. Отстъплението от някои принципни положения за демократическия контрол върху производството, залегнали в програмни документи на работническото движение от предвоенния период, се обосноваваше с необходимостта профсъюзите да запазят независимост в изпълнение на основната им функция за защита на интересите на своите членове.⁶⁴

На конгреса на трейдюнионите в Блякпул през 1944 г. „Предварителният доклад върху следвоенното преустройство“ бе приет без продължително обсъждане. Но на конференцията на Лейбъристката партия в Лондон през същата година опитът да се прокара същата линия на отказ на някои принципни положения на демократическия контрол върху производството срещна съпротива от страна на левите лейбъристи. На нея ИК на партията представи ред доклади по икономическата политика, които имаха твърде общ характер. В резолюция, предложена от левия лейбърист Ян Микардоу, се

настояваше лейбъристкото ръководство да уточни своите позиции по въпроса за обществената собственост. Микардоу предлагаше да се разшири обсегът на предвижданата национализация и със законите за нейното осъществяване „да се осигури националните имущества, промишлеността и услугите да бъдат контролирани и управлявани на демократична основа с участието на работниците, заети в тях, и на потребителите“⁶⁵. Филип Ноел—Бейкър от името на ИК предложи разглеждането на въпроса да бъде отложено и Микардоу да оттегли своята резолюция. Но той настоя тя да бъде поставена на гласуване и тя беше приета с мнозинство. Прокарването на тази резолюция, пренебрежително окачествена от американския буржоазен изследовател Робърт Дал като „обичайна ритуалистична фразеология“, беше твърде показателно за засилването на левите настроения в партията към края на войната.

Наскоро след конференцията ИК на Лейбъристка партия създаде комитет, който имаше задача да изработи платформата на партията в бъдещите парламентарни избори. Той беше оглавен от Хърбърт Морисън, който се стремеше да се ограничи обсега на предлаганата национализация, в частност на черната металургия, и да се изключи искането за ефикасен демократически контрол върху производството.⁶⁶

През април 1945 г. беше публикувана подготвената проектопрограма под формата на памфлет, озаглавен „С лице към бъдещето“. По преценка на лейбъристкия публицист Кийт Хътчинсън тя имаше по-скоро радикален, отколкото революционен характер.⁶⁷ В нея се заявяваше, че Лейбъристка партия е „социалистическа партия“ и „крайната цел на вътрешната ѝ политика е създаване на социалистическа общност във Великобритания“⁶⁸. Предвиждаше се сравнително широка национализация на „ключовите отрасли“ на стопанството, и то на тези, които са „узрели и презрели“, да преминат в обществена собственост. Нейната цел беше да се създаде възможност за контролиране и направляване на развитието на стопанската система и да се поддържа по този начин високо ниво на заетост на работната сила. Въпросът за правото на работниците на участие в контрола и управлението на предприятията не беше засегнат в проектопрограмата. Нейните съставители се бяха ограничили с неангажиращата декларация, че национализираните отрасли трябва да бъдат управлявани „в интерес на потребителите, като заедно с това се осигури подходящо положение и условия на заетите в тях“⁶⁹.

Както посочва известният английски икономист Рой Херъд, лейбъристите схващания за национализацията и икономическия контрол бяха повлияни от теориите на Джон Мейнърд Кейнс за държавномонополистическото регулиране на икономиката.⁷⁰ Както е известно, последният препоръчва активна държавна намеса в стопанската област с цел да се регулира икономическият цикъл, стимулиране на инвестициите, поддържане на висока заетост, контрол върху движението на работната заплата и пр.⁷¹ Избраната от лейбъристите организационна форма на управление в национализирания сектор — полуавтономната обществена корпорация, беше получила одобрението на Кейнс още през междувоенния период.⁷² Изобщо влиянието на кейнсианството върху икономическите схващания на лейбъристите ръководители бе толкова значително, че даде основание на автори още през 30-те години да го сочат като официална идеология на десните лейбъристи.⁷³

Проектът за предизборна платформа беше представен от Морисън на конференцията в Блякпул през 1945 г. като „лейбъристски петгодишен

план“. Резолюцията, предложена от Националния съюз на миньорите за „демократически контрол и управление на национализираните отрасли от работниците и техническия персонал“, беше отклонена от ИК на партията под предлог, че практическата разработка на плановете за национализация не е завършила и конкретната форма на участие на работниците в управлението на предприятията предстои да бъде уточнена.⁷⁴

Конгресът на трейдюнионите, състоял се след победата на Лейбъристка партия в парламентарните избори от 1945 г., възприе становище, което беше нова крачка в отстъплението на дясното ръководство от принципните положения за участие на работниците в управлението на национализираните отрасли, утвърдени през междувоенния период. В резолюция, внесена от Генералния съвет, се заявяваше: „...двете движения (БКТ и Лейбъристката партия) се обявяват по-скоро за обществен, отколкото за работнически контрол върху промишлеността. . . общественят контрол върху промишлеността означава преди всичко ефективност и следователно управителните органи на обобществените отрасли трябва да бъдат назначавани на основата на квалификацията и способността на техните членове да управляват производството в интерес на цялото общество. . . при законодателното уреждане на въпроса за назначаване на лица с опит и знания в областта на трудовите отношения и интересите на трудещите се, трябва да се вземат мерки за избягване възлагането върху тях на двойна отговорност“⁷⁵.

На конгреса беше представен план на Съюза на пощенските служители за установяване на съвместно управление на пощенските служби от представители на профсъюза и на държавата. Недоволството на пощенците от бюрократичните методи на управление на тази най-стара обществена служба от тридесет години се изразяваше в кампании за реформи и за установяване на демократически контрол на заетите в нея служители. Но и този път тяхното искане беше отхвърлено по настояване на Генералния съвет на БКТ.

Но възприемайки идеята за обществената корпорация, ръководена от професионални администратори, свързани с интересите на капиталистите, дясното ръководство на БКТ беше принудено все пак да предвиди някаква форма, която да осигурява осъществяването на „елементарното демократично право на работниците да изказват своето мнение за съдбата на промишлеността“⁷⁶. Такава форма Генералният съвет виждаше в съвместните производствени комитети, създадени през време на войната, чието „значение е признато от всички кръгове“, които трябваше да бъдат запазени като „постоянен характерен елемент на системата на промишлеността“⁷⁷. Такива комитети трябваше да бъдат запазени, възстановени или създадени както в национализираните, така и в частнокапиталистическите предприятия.

Тази идея беше възприета и от лейбъристкото правителство и в повечето от законите за национализация на отделните клонове на промишлеността се предвиждаше създаването на консултативни комитети, в които трябваше да участвуват представители на работниците, администрацията и потребителите. През 1947 г. Националният съвместен консултативен комитет към Министерството на труда препоръча създаване на такива комитети и в предприятията от частния сектор, където броят на военновременните съвместни производствени комитети беше рязко намален с цел „редовна размяна на мнения между работодателите и работниците по въпросите на производството и трудовите отношения“⁷⁸.

Идеята за консултации в промишлеността не беше нова. Още през 1917 г. комитетът под председателството на Джон Уитли препоръча създаването на комитети на различно равнище (национално, областно и заводско), които трябваше да създадат възможност за обсъждане на въпросите за организацията, производителността, ефективността, условията на труд, въпроси за работната заплата.⁷⁹ Една от целите, преследвани със създаването на „комитетите на Уитли“, беше да се неутрализира искането за работнически контрол. Впрочем те не получиха широко разпространение след Първата световна война. В отрасли, където работниците бяха борево настроени, като каменно-въглената, машиностроителната, памукотекстилната промишленост, такива комитети изобщо не бяха създадени, в други бяха организирани комитети само на национално равнище и само в някои държавни служби те получиха известно разпространение. Работодателите се отнасяха с предубеждение и към най-малките опити за намеса в техните прерогативи, а ръководителите на профсъюзите се опасяваха, че такава стъпка към установяване на класово сътрудничество би предизвикала неблагоприятна реакция на редовите членове.⁸⁰

Извинението, предложено от дясното лейбъристко и профсъюзно ръководство за възприемането на една твърде „разводнена“ форма на участие на работниците в контрола и управлението на национализирания сектор, беше, че работническото движение не беше готово за споделяне на отговорността за ръководството на икономиката, че то не беше изработило ясни принципи за демократически контрол.⁸¹ Това твърдение не беше убедително, тъй като решенията на конференциите на Лейбъристката партия и на конгресите на БКТ, приети през първата половина на 30-те години, съдържаха известни принципни моменти за устройството и контрола на национализираните отрасли. В уставите на ред профсъюзи, като Националния съюз на железничарите, Съюза на транспортните и неквалифицираните работници, на някои организации на машиностроителите, фигурираше установяването на контрол върху съответните отрасли от заетите в тях работници.⁸²

* * *

Провежданата от лейбъристкото правителство при подкрепата на дясното ръководство на БКТ линия на „разводняване“ на принципа за правото на работниците в контрола и управлението на национализираните предприятия, на фактически отказ от разширяване на техните демократически права в производството пролича най-ясно при подготовката, прокарването и приложението на законите за национализация на отделните отрасли.

Първият законодателен акт в тази област предвиждаше национализация на Английската банка. С него се санкционираше едно съществуващо положение, тъй като между Министерството на финансите и Централната емисионна банка и преди това бяха установени тесни връзки и сътрудничество. Преминаването на Английската банка от категорията на акционерните дружества в категорията на обществените корпорации не означаваше нищо друго, освен че „старият господин от Ковчежничеството сключва законен брак със старата дама от Треднийдъл стрийт, за да се избегне по-нататъшното им съжителство в грях“, както се пошегува министърът на финансите Хю Долтън при внасянето на проектозакона в парламента.⁸³ Даже по мнението

на водача на консерваторите Уинстън Чърчил национализацията на банката не повдигаше принципни въпроси, тъй като централните банки в почти всички капиталистически страни, включително повечето британски доминиони, отдавна бяха одържавени. Затова и опозицията на Консервативната партия срещу нейната национализация имаше повече формален характер.⁸⁴

И след национализацията директорският съвет на Английската банка остана непроменен. Единственото изменение, внесено от правителството, беше назначаването на един бивш профсъюзен ръководител.⁸⁵ Искането на Националния съюз на банковите служители за консултации с министъра на финансите при определянето на състава на управлението на банката беше отклонено от Хю Долтън, който смяташе, че в случая съобразяването с „групови интереси“ е нецелесъобразно.⁸⁶

Ограниченият обсег на национализацията (тя не засягаше останалите големи акционерни банки), завишената сума на компенсацията, изплащана на бившите акционери (четири пъти по-голяма от основния капитал на банката), и запазването на старото ръководство, свързано с интересите на финансовата олигархия, бяха критикувани и от представителя на ВКП в парламента Филип Пиретин, и от левия лейбърист Едуард Патерсън на конференцията на Лейбъристката партия през 1946 г.⁸⁷

Характерна черта на методите на осъществяване на национализацията от лейбъристкото правителство беше липсата или провеждането на формални консултации с представителите на заинтересованите профсъюзи при подготовката на законодателните актове.

Единствено при подготовката на втория по ред закон — за национализацията на каменовъглената промишленост, бяха проведени предварителни консултации с неофициален характер между министъра на енергетиката и горивата Шинуъл и представители на миньорите. Това се обясняваше с влиянието на Националния съюз на миньорите. Той беше един от най-многочислените и беше финансирал 35 лейбъристски кандидати в изборната кампания през 1945 г. и не беше възможно мнението на неговото ръководство да бъде открито пренебрегнато.⁸⁸ По време на консултациите председателят на профсъюза Уил Лоутър повдигна въпроса за пряко представителство на работниците в Националното управление на каменовъглената промишленост. Искането на миньорите обаче беше отклонено от министъра под предлог, че членовете на управлението трябва да изразяват интересите на нацията, а не на отделни заинтересовани групи.⁸⁹ Постигнато беше съгласие в Националното управление да бъдат назначени двама членове, чиито кандидатури бяха издигнати от профсъюза на миньорите и БКТ. В съответствие с препоръките на „Предварителният доклад по следвоенното преустройство“ на БКТ от 1944 г. те трябваше да напуснат постовете, заемани в профсъюзите. Посочените членове бяха Уолтър Ситрин, дотогавашен генерален секретар на БКТ, който трябваше да се занимава с въпросите на работната сила и битовите условия, и Е. Едуардс, бивш генерален секретар на Националния съюз на миньорите и председател на Генералния съвет на БКТ, отговарящ за трудовите отношения в национализираната каменовъглена промишленост.⁹⁰ За председател на Националното управление беше назначен лорд Хайндли, бивш директор на една от големите каменовъглени компании.⁹¹

Законът за национализация на каменовъглената промишленост предвиждаше създаването на система от консултативни комитети на различни равнища. Националното управление трябваше да провежда консултации с проф-

съюза на миньорите по въпросите на „безопасността на труда, здравеопазването, битовите условия... организацията на производството... и други от взаимен интерес“⁹². Създаваха се и областни, районни и шахтни производствени консултативни комитети, състоящи се от представители на работниците и администрацията. Уставите на консултативните комитети изключваха обсъждането на въпросите, с които обикновено се занимават профсъюзите при преговорите за сключването на колективни договори, за производителността на работната седмица и ден, за размера на надниците, за заплащането на извънредния труд и др.⁹³ Целта на провежданите консултации беше да се създадат „нови пътища за размяна на мнения“ между работниците и администрацията, „да се разшири демокрацията“ в управлението на отрасъла, да се подобрят отношенията между профсъюзните активисти и управителните органи и трудовите отношения в каменовъглената промишленост изобщо.⁹⁴ Обаче миньорите останаха недоволни от ограничения характер на консултациите, които обхващаха предимно второстепенни въпроси, от бюрократичните методи на провеждането им и незначителните резултати от тях. За това свидетелствуват група нисови профсъюзни ръководители от каменовъглената промишленост, автори на памфлета „Въглищата — това е нашият живот“. „Съвместните консултации, които би трябвало да се превърнат в метод за привличане на работниците към управлението на мините, са в същност един провал — сочеха те, — защото огромното мнозинство от работниците не са включени в тях и по такъв начин тяхното отношение към управлението на промишлеността не се промени нито на йота.“⁹⁵

Една от целите на национализацията на каменовъглената промишленост беше подобряването на трудовите отношения. Но тя не доведе автоматично до премахването на конфликтите между администрацията и миньорите и консултациите нямаха съществен принос за преодоляване на напрежението в отношенията между двете страни, наследено от периода, когато мините се намираха в ръцете на частни собственици. Според преценката на американския изследовател Джордж Болдуин трудовите отношения в национализираната каменовъглена промишленост не бяха подобрени в сравнение с тия в който и да е друг отрасъл.⁹⁶ Това беше една от причините тя да запази първото място сред всички останали отрасли по размаха на стачната активност. През периода 1947-1951 г. миньорите проведоха 5061 неофициални (не получили санкция от профсъюза) стачки, в които участваха 1 120 000 души и в резултат бяха загубени 2 911 000 работни дни. На второ място след стачките по въпросите на работната заплата стояха тези, предизвикани от недоволството на работниците от методите на управление и организацията на производството.⁹⁷

Положенията за съвместните консултации в Закона за национализация на каменовъглената промишленост бяха критикувани даже от представители на Консервативната партия. При третото четене на законопроекта в Камарата на общините Харълд Макмилън посочи, че съответните параграфи в него не допринасят с нищо за създаване на „една икономическа демокрация, отговаряща на високо развитата политическа демокрация“. Развивайки своята мисъл, Макмилън заяви: „Този законопроект предава собствеността върху каменовъглените предприятия в ръцете на управление от девет души, което нито е избрано от миньорите, нито включва техни представители. Това не е национализация в стария смисъл на думата... Това не е социализъм,

това е държавен капитализъм. Не е предвидено широко участие на миньорите в управлението, то е съвсем незначително... За миньорите новите собственици са членовете на управлението. Колкото и надарени или известни да са, те ще си останат по-отдалечени и по-бездушни от бившите собственици.“⁹⁸

Разбира се, критиката на законите за национализацията от консервативните имаше повече или по-малко демагогски характер. Тя целеше създаването на репутация на Консервативната партия на истински защитник на интересите на „обикновения човек от улицата“, застрашени от безличната държавна бюрокрация.

Законът за национализация на каменноуглената промишленост от 1946 г. послужи в много отношения като образец за следващите законодателни актове. Законите за национализация на гражданската авиация от 1946 г., на транспорта и електроенергетиката от 1947 г., на газовата промишленост от 1948 г. предвиждаха управление на съответните отрасли от обществени корпорации, в чиито ръководства бяха включвани и профсъюзни бюрократи. Към края на 1949 г. около една четвърт от членовете на Генералния съвет на БКТ през 1945 — 1946 г. бяха назначени в националните управления на национализираните клонове на промишлеността.⁹⁹ Но те участваха в управлението им не като изразители на интересите на профсъюзните членове, а като правителствени администратори, отговорни пред съответния министър. Бившите профсъюзни ръководители бяха назначавани като „лица с опит в организирането на работниците“ и обикновено отговаряха за трудовите отношения в системата на национализираните отрасли. Но техният брой в управленията на обществените корпорации непрекъснато намаляваше и към 1951 г. от 47 щатни и 48 нещатни членове съответно 9 и 7 бяха бивши трейд-юнионисти, а в 5 от националните управления изобщо не бяха представени профсъюзни дейци.¹⁰⁰ Мнозинството от членовете на националните управления бяха представители на старата капиталистическа администрация, към които бяха добавени пенсионирани висши чиновници и офицери в оставка. Това предизвикваше недоволство и разочарование сред работниците, които бяха убедени, че въпреки промяната във формата на собствеността „старата шайка“ продължава да държи властта в промишлеността в свои ръце.¹⁰¹

Законите за национализация предвиждаха създаването на система от съвместни производствени комитети на равнището на предприятията. Те бяха допълнени от други консултативни органи, като съвместни промишлени съвети, производствени съвещателни съвети, комитети по икономическата политика и др. на областно и национално равнище.¹⁰² Всички органи имаха съвещателни функции и целеха създаването на възможност за обсъждане на второстепенни въпроси на организацията на производството, на повишаването на неговата ефективност, на битови въпроси на различни равнища, както и за уреждане на незначителни конфликти, възникващи на работното място.

Опитите за разширяването на съвместните консултации и в частнокапиталистическия сектор имаха ограничен успех. Следедна дискусия в печата по въпроса за функциите на съвместните консултативни комитети в промишлеността през 1947-1948 г. Министерството на труда и националната повинност предложи през ноември 1949 г. на организациите на работодателите да се проведат преговори за създаване на такива комитети в отделните фирми. Но предложението се натъкна на съпротива както от страна на работодатели-

те, така и от страна на профсъюзите като опит за намеса в отношенията между тях, които трябваше да се градят на основата на доброволността, и в резултат предложението беше оттеглено. Според данните от една анкета на Министерството на труда през август 1948 г. и обхванала 54 отрасли на промишлеността, съвместни консултации в една или друга форма се провеждаха в 38 от тях.¹⁰³ В повечето случаи ставаше дума за съвместни производствени комитети, запазени от времето на войната и съществуващи формално.

Работодателите от частнокапиталистическия сектор виждаха в съвместните консултации средство за постигане на „промишлен мир“ и сътрудничество, без да се стига до нарушаване на техните прерогативи. Правото на вземане управленчески решения трябваше да остане изключително в техни ръце. „Собствениците или техните представители трябва да имат последната дума при вземане на решения да назначават директори, единствено те трябва да се ползват от правото да издават заповеди със задължителна сила.“¹⁰⁴

Работниците от национализирания и частнокапиталистическия сектор се отнасяха с известно недоверие към дейността на комитетите за съвместни консултации. Те виждаха в тях опит да се намали влиянието и отговорността на техните демократично избрани представители, шоп-стюардите, опит за посягане върху правото на местните отделения на профсъюзите да водят преговори.¹⁰⁵

Национализацията, осъществена от лейбъристите правителства от 1945-1951 г., не оправда надеждите на работниците, че в условията на държавен контрол ще се подобрят коренно техните материални условия и ще се въведат демократически методи на управление на промишлеността.¹⁰⁶ Опитът от първото десетилетие на развитие на национализирания сектор, както посочва Джордж Болдуин, показва, че „тези надежди бяха твърде илюзорни, доколкото се основаваха на представата, че простото прехвърляне на определен клон на промишлеността от един сектор в друг може да доведе до решителни промени в положението на работната сила“, заета в него.¹⁰⁷ Национализацията не доведе до сериозни изменения на трудовите отношения в обобществените предприятия, които според Болдуин не се отличават съществено от тези в частните.¹⁰⁸

Съвместните консултации между представители на работниците и администрацията в национализираните и частните предприятия не представляваха осъществяване на искането на заетите в тях за участие и отговорност в управлението им. Както посочва известният специалист по социология на промишлеността Хю Клег, даже в случаите, когато консултациите имаха някакъв успех, „статусът и правомощията на обикновения работник оставаха непроменени“.

Дените лейбъристски и профсъюзни ръководители обясняваха ограничения успех или липсата на успех на консултациите в производството с липсата на интерес и инертността на профсъюзните членове, с обстоятелството, че са „малко тези профсъюзни активисти, които знаят как да ги използват“. Министърът на търговията Стафърд Крипс заяви в реч, произнесена през октомври 1946 г., че в страната „няма голям брой работници, способни да поемат ръководството на големите предприятия“, и докато те „не придобият по-голям опит в управлението на промишлеността, не ще бъде възможно тя да бъде контролирана от тях, колкото и желателно да е това“¹⁰⁹. Отговаряйки на въпроса на Френзис Уйлямс през 1961 г., бившият министър-председател Клемънт Атли призна, че съвместните консултации по време

на управлението на неговото правителство нямаша особен успех. Това той обясняваше с отживелици в съзнанието на част от работниците, които не можели да се освободят от „чувството на съпротива срещу каквато и да е администрация“ и с незаинтересоваността на други, които заявявали, че въпросите на управлението на предприятията „не е тяхна работа“. Атли оправдаваше политиката на лейбъристите министри при подбора на ръководните органи на обществените корпорации с нежеланието на профсъюзните ръководители да участват в управлението. А в случаите, когато това все пак ставало, те страдали от подозрителността на профсъюзните членове, които гледали на тях като на „хора на босовете“. Според Атли бившите собственици или администратори на капиталистически предприятия, назначени в управителните органи на национализираните отрасли, били напълно лоялни и не можело да бъдат упрекнати, че били свързани или защищавали интересите на частния сектор.¹¹⁰

Британските комунисти, чието влияние и авторитет в масовите работнически организации се разшириха и укрепнаха значително по време на войната и непосредствено след нея, отделяха особено внимание на въпросите на контрола на работниците върху условията на тяхната работа и живот. Комунистите разкриваха несъстоятелността на лейбъристките тези за пълна тъждественост на национализацията със социализма. „Национализацията — писа през 1947 г. ръководителят на ВКП Хари Полит — е форма на държавния капитализъм, която може да се превърне в етап на преминаването към социализма само когато е съпроводена от решителни мерки за отслабване на властта и икономическата мощ на капиталистите.“¹¹¹ Като основно условие за провеждане на национализацията в интерес на трудещите се британските комунисти сочеха установяването на ефикасен контрол на работниците върху управлението на национализирания сектор. „В национализираните отрасли — заяви Хари Полит на XIX конгрес на ВКП през 1947 г. — за работниците като класа съществуват големи възможности за разширяване на контрола върху производството. Той може да се превърне във важно демократическо завоевание и да създаде реална перспектива за отнемане на производството от ръцете на капиталистите и за предоставянето му в служба на целия народ.“¹¹² Това можеше да се осъществи чрез превръщането на съществуващото мнозинство на представители на капиталистите в националните и местни управителни органи на национализираните отрасли в „мнозинство на опитни работници, заинтересовани от национализацията и развитието на работническото движение, разполагащи с пълното доверие на профсъюзите и действащи в тясно сътрудничество с тях“¹¹³. Председателят на ВКП Уилям Галахър посочи в книгата си „Делото на комунизма“, че само при сътрудничеството на представители на демократическите организации на трудещите се, на профсъюзите, на кооперативните дружества, на Лейбъристката и на Комунистическата партия може да се осигури успешното ръководство на национализираните предприятия. „Само едно мнозинство на работническите представители в контролните им органи може да внуши на работниците доверие в тях“ — писа Галахър.¹¹⁴

Двамата комунистически депутати в Камарата на общините, Уилям Галахър и Филип Пиретин, използваха пълноценно ограничените възможности, които британската парламентарна система дава на представителите на малките политически партии, за излагане на становищата на ВКП. Вземайки участие в обсъждането на законопроектите на лейбъристкото правител-

ство, те даваха положителна обща оценка на национализацията, но изтък- ваха нейния умерен характер и бавните темпове на провеждането ѝ. Тяхното отношение бе особено критично по отношение на методите на осъществя- ване на лейбъристка национализация, на изплащането на завишени компен- сации на бившите собственици, на подбирането на състава на управленията на национализираните клонове на промишлеността и фактическия отказ на правителството да осигури участие на работниците от национализира- ните отрасли в контрола и управлението им. Депутатите-комунисти настоя- ваха в управителните органи на национализираните предприятия вместо бивши собственици, администратори на капиталистически фирми, висши чиновници и офицери, тясно свързани с интересите на финансовата олигар- хия, да бъдат назначавани представители на профсъюзите.¹¹⁵

* * *

След първата реакция и критики на политиката на лейбъриското пра- вителство от левите сили в британското работническо движение последва по-задълбочен анализ и оценка на характера и съдържанието на национали- зацията и нейните последици. Този процес се съпровождаше с формирането и разгръщането на движението за демократически контрол на работниците върху управлението на национализираните клонове на промишлеността. След 1947 г. на конгресите на трейдюнионите и конференциите на Лейбъри- стката партия, на конференциите на профсъюзите и техните местни отде- ления започна дискусия по въпросите на демокрацията в производството. Особен интерес към тези проблеми се проявяваше от страна на профсъюзи- те, чието ръководство провеждаше последователна класова политика, като Националния съюз на миньорите, Националния съюз на железничарите, Обединения съюз на машиностроителите, Съюза на пощенските служители и др.

В становищата на привържениците на идеите за демократически кон- трол на работниците липсваше последователност и единомислие, а на дей- ствията им не достигаше съгласуваност, което беше една от причините дви- жението да не постигне решаващи успехи през първото следвоенно петилет- тие. Но обективните общи интереси на профсъюзите и стремежът да се за- сили ролята на работническата класа в икономическата и политическата област определиха кристализирането на искания, споделени в една или друга степен от различните групи в това движение.

Най-важните от тия искания бяха установяване на действителен контрол на парламента върху управлението на национализирания сектор, назначава- че на лица със социалистическа ориентация или лоялно отнасящи се към делото на национализацията в управителните органи на одържавените от- расли, пряко участие на профсъюзите в тях и осигуряване на мнозинство на техните представители, отговорност на последните пред избраните ги работници, назначаване не само на бивши профсъюзни ръководители, но и на редови членове и др.

Исканията за участие на работниците в контрола и управлението бяха издигнати последователно още на началните етапи на осъществяване на на- ционализацията от лейбъриското правителство. На конференцията на Лей- бъристка партия през 1946 г. председателят на Националния съюз на ми- ньорите Уил Лоутър предложи резолюция, в която се призоваваше да се

ускори темпът на провеждане на национализацията и се настояваше в управителните органи да бъдат назначавани профсъюзни членове с опит в областта на трудовите отношения и организацията на работниците. Резолюцията, съдържаща подобни искания, беше представена от името на Националния съюз на общите и общински работници от ръководителя му Том Уйлямсън.¹¹⁶ Левият лейбърист Ян Микардоу предупреди за опасността, която произтича от оглавяването на управленията на национализираните клонове на промишлеността от проконсервативни администратори, представители на интересите на капиталистите. Той посочи, че широкото използване на метода на демократично провеждане консултации може да създаде у работниците стимули за активно участие в реорганизацията на промишлеността. Делегатката Айрини Маркоуз подчерта, че е необходимо да се привличат работниците в съвещателните органи и да се „разширява икономическата демокрация по всички възможни пътища“. Тя призова правителството да потърси кандидати за членове на управителните органи не само на предприятията, но и на национално равнище не единствено между профсъюзните ръководители, а и сред редовите членове.¹¹⁷ Предложените резолюции бяха приети от конференцията, но отношението на дясното ръководство към исканията за участие на работниците в управлението и линията, която правителството провеждаше при подбора на ръководителите на национализираните отрасли, пролича от приветствието на председателя на Генералния съвет на БКТ Чарлз Дъкс и изказването на министъра на енергетиката и горивата Именюъл Шинуъл. Дъкс, който през 30-те години беше привърженик на идеите за работническия контрол, призова работниците от национализираните предприятия да не издигат „ненавременни или невъздържани искания“, тъй като национализацията, която се намирала в преходен период, щяла да бъде компрометирана, ако те не ограничили своите претенции. Шинуъл, излагайки правителствената програма за национализация, заяви, парафразирайки една известна мисъл, че би желал „всеки работник, който постъпва на работа в мините или в кое да е национализирано предприятие, да има възможност да получи диплом на администратор“. Но, както стана ясно от неговото изложение, той не предвиждаше нищо друго за осигуряване на участие на работниците в управлението освен създаване на съвещателни комитети, работещи в тясно сътрудничество с администрацията, като се признава изключителното ѝ право на ръководство на национализираните клонове на промишлеността.¹¹⁸

Тъй като подготовката на закона за национализацията на транспорта беше извършена без консултации със заинтересованите профсъюзи, това предизвика недоволство на левите сили в тях.¹¹⁹ През март 1947 г., когато законопроектът беше още на етапа на обсъждане от комитет на парламента, местното отделение на Националния съюз на железничарите в Хатфийлд призова неговия Изпълнителен комитет да окаже натиск върху правителството за внасяне на поправки към него, предвиждащи участие на заетите в отрасъла в управлението му. Конференцията на профсъюза на железничарите, състояла се през юли същата година, прие три резолюции, в които се критикуваше законът за национализация на транспорта заради липсата на положения за демократически контрол на работниците в него.¹²⁰ Особена активност проявиха отделенията на профсъюзите на работниците от транспорта в Лондон. По време на стачката през януари 1947 г. те издигнаха като едно от своите искания установяването на демократически контрол върху

отрасъла. През юни 1949 г. със същото искане излязоха стачкуващите локомотивни машинисти и огняри. През лятото на 1947 г. транспортните работници в Лондон създадоха „Комитет за борба за работнически контрол“ организация, чиято цел беше демократизиране на управлението. Активна роля в движението за участие на работниците в контрола и управлението на производството играеха британските комунисти. Тяхното влияние се чувствуваше силно в отделенията на профсъюза на миньорите в Уелс и Шотландия, в Съюза на работниците от електрическата промишленост, в профсъюза на работниците от газовата промишленост и др.¹²¹

Становищата на левите профсъюзни активисти по въпросите за демократическия контрол върху производството се доближаваха до тия на комунистите. През 1946 г. органът на профсъюза на железничарите писа: „От ефикасността на контрола зависи успехът на превръщането на капиталистическата собственост в обществена. Формата на този контрол ще определи дали железопътният транспорт ще стане държавнокапиталистическо предприятие или ще бъде изцяло обобществен.“¹²²

На конференциите на Лейбъристката партия профсъюзите, провеждащи класова политика, в ред случаи действуваха заедно с левите лейбъристи, делегати на местните партийни организации.

На конференцията на Лейбъристката партия през май 1947 г. левите лейбъристи изразиха негодуванието на работниците от речта, произнесена от министъра на търговията Стафърд Крипс на 28 октомври 1946 г., в която той обосноваваше невъзможността да бъде осъществен демократически контрол върху управлението на национализирания сектор. Към него беше отправен въпросът, дали създава член на коя партия е, изразявайки недоверие към способностите на работниците. Членът на създадената в началото на годината ляволейбъристка организация „Кийп лефт“, Том Сарджънт, внесе резолюция, настояваща за създаване на съвместни производствени комитети, включващи представители на физическите работници и техническия и административния персонал, във всички отрасли и на всички нива, в национализирания и частния сектор. Той изрази съжалението на членовете на неговия профсъюз (Асоциацията на административните работници и техниците от машиностроенето), че правителството не търси сътрудничеството на работниците и служителите от отрасъла с производствен опит и придържащи се към социалистически и демократически възгледи.¹²³ Резолюцията на Сарджънт беше подкрепена от Карл Уестууд от местната партийна организация в Чъртси, който заяви: „Печално е, че на една лейбъристка конференция трябва да пледираме каузата за разширяване на промишлената демокрация, защото апелът на социалистическото движение от много години насам беше, че работникът ще получи своето освобождение само когато му се осигури полагаемият се контрол върху предприятието, в което е зает.“¹²⁴

В изказването на делегата Фред Лии се посочваше, че само превръщането на работниците в равностойни участници в управлението, чието мнение се зачита, може да стимулира усилията им за преодоляване на икономическата криза, обхванала страната.¹²⁵ Джордж Корнс от Асоциацията на чертожниците в машиностроенето и корабостроенето разкри несъстоятелността на твърденията за настъпване на нова епоха на промишлена демокрация във Великобритания, с които официалната лейбъристка пропаганда опитваше да прикрие фактическия отказ на дясното ръководство от въвеждане демократически контрол върху производството. „Да се национализира промишле-

ността — заяви той — не означава, че тя е обобществена. В основата на социализма стои правото на заетите в нея да я владеят и да упражняват контрол върху народното стопанство.¹²⁶

На тези резолюции се противопостави влиятелният десен профсъюзен ръководител Артър Дикин. В качеството си на генерален секретар на Съюза на транспортните и неквалифицирани работници и член на Генералния съвет на БКТ той отхвърли резолюциите за разширяване на контрола на работниците, заявявайки, че профсъюзната централа го „отрича и ще го отрича като намеса в свободата на личността в промишлеността“¹²⁷.

Обсъждането на въпросите за демократическия контрол на работниците върху производството беше пренесено на 79-ия конгрес на трейдюнионите, състоял се през септември 1947 г. Още на предишния конгрес в Брайтън бе представена резолюция, настояваща Генералният съвет да упражни натиск върху правителството за осигуряване на участие на работниците на всички равнища на управление на промишлеността в съответствие с „Предварителният доклад по следвоенното преустройство“ от 1944 г. Тя беше предадена за разглеждане от Икономическия комитет на Генералния съвет, който реши, че положенията за съвместни консултации в проектозаконите за национализация са напълно задоволителни, и не предприе никакви действия по резолюцията. Становището му беше критикувано от леви профсъюзни активисти, които се придържаха към противното мнение. Делегатът Чарлз Бриджес от Националния съюз на миньорите изрази тревогата на членовете на неговия профсъюз от обстоятелството, че на отговорни постове в управлението на промишлеността биват назначавани администратори от бившите капиталистически компании, проявили се като ожесточени и непреклонни противници на работническото движение в стачките и борбите от миналото. Той заяви: „... аз и членовете на моята организация чувстваме, че ако в управлението на национализираните отрасли не бъдат включени представители на работниците, ще излезе, че цялата социалистическа пропаганда и делото на пионерите на социализма от десетилетия насам са били напразни.“¹²⁸ Бриджес посочи, че Националният съюз на миньорите „не споделя възгледа на най-малко един член на правителството (явно се намекваше за Стафърд Крипс — б. а.), че на работниците липсвали способности и знания, за да заемат полагаемото им се място в промишлеността. . . това, което може би липсва като академични и технически познания, се компенсира от техния практически опит“¹²⁹. Представителят на миньорите подкрепи резолюцията, предложена от Джеймс Юнг от Асоциацията на чертожниците от машиностроенето и корабостроенето, настояваща Генералният съвет да осигури възможности профсъюзните членове да получат специални знания с оглед поемане на по-голяма отговорност в управлението.

Делегатът на Съюза на пощенските служители Джордж Дъгълс представи от името на своя профсъюз резолюция, с която се искаше в национализираните отрасли да се създадат „съвместни управителни органи“, в които работниците „да бъдат представени на равна нога с администрацията“. „Щом като участието в трансформацията на капитализма в социализъм е една функция на профсъюзите и щом се твърди, че тя е осъществена, то те трябва да вземат участие в управлението на промишлеността — каза Дъгълс, — но не като техните представители бъдат подбирани от висшестоящите, а като бъдат избрани отговорни пред тях редови членове.“¹³⁰ Той отправи критика към ръководството на БКТ, което беше направило твърде малко за

осъществяване даже на тези ограничени по своя характер решения по въпроса за промишлената демокрация, отразени в докладите от 1932, 1935 и 1944 г. Както можеше да се очаква, резолюцията срещна съпротива от страна на десните профсъюзни ръководители и не беше приета. Джордж Честър заяви от името на Генералния съвет на БКТ, че поставянето на въпроса било неуместно, тъй като национализацията се намирала в стадий на експериментирание. Осъществяването на искането за включване в управителните органи на представители на профсъюзите, отговорни пред тях, било неосъществимо, тъй като национализираните отрасли дължали „пряка отговорност на съответното министерство или на правителството“¹³¹.

Разгорещената дискусия по въпроса за участието на работниците чрез техните профсъюзи в управлението на национализирания сектор беше подновена на конференцията на Лейбъристката партия в Скарбъръ през 1948 г. На нея председателят на Обединения съюз на машиностроителите Робърт Оупъншоу настоя във всички национализирани отрасли да бъдат назначавани „администратори и технически ръководители, подбрани между: а) лица с доказани способности, притежаващи сериозни практически познания в техния клон на промишлеността; б) организирани работници на умствения и физическия труд“. Оупъншоу искаше наложително „принципът на участие на работниците чрез техните профсъюзи в определянето на насоките на развитие и в управлението на национализирания сектор на всички равнища строго да се прилага на практика“. Заедно с това той обръщаше внимание върху необходимостта да се създадат възможности работниците да получат необходимите специални знания. Ръководителят на машиностроителите посочи случаи на назначаване на ръководни постове на лица, нямали нищо общо с промишлеността, или на такива, които а бяха управлявали така, че се наложи да бъдат отстранени и тя бъде поставена под държавен контрол. „Това, първо, е отрицание на социализма — заяви Оупъншоу — и, второ, чиста лудост е да се национализира промишлеността и да се остави контролът върху нея в ръцете на торите.“¹³²

Изказвайки се в подкрепа на резолюцията, Джордж Корнс от Асоциацията на чертожниците призова да се направи следващата стъпка в обобществяването на промишлеността, а именно да се осигури на работниците участие в нейното управление. Той изтъкна, че „развитието на промишлената демокрация е толкова важно, колкото и развитието на политическата демокрация“, а участието на работниците е „основата на промишлената демокрация и то ще доведе до увеличаване на производството“¹³³.

В полза на резолюцията говориха и няколко други леви лейбъристи и профсъюзни активисти, между които Джеймс Фигинс от Националния съюз на железничарите. Той не скри дълбокото разочарование на редовите профсъюзни членове от политиката на правителството при подбора на ръководните кадри в железопътния транспорт. Посочвайки случаи на единични назначения на бивши профсъюзни дейци, той обърна внимание, че за нещастие мнозинството от администраторите в Британската транспортна комисия и различните изпълнителни комитети са „лица, израснали в такава среда и притежаващи такава идеология, които са абсолютно противоположни на реалния успех на национализацията“¹³⁴.

На резолюцията, предложена от Оупъншоу, се противопоставиха близките до лейбъристкото правителство десни профсъюзни ръководители Уил Лоутър и Артър Дикин. Те повториха обичайните твърдения, че периодът,

изминал от началото на осъществяване на национализацията, е твърде кра-тък, за да се прави оценка на резултатите ѝ. Дикин изрази одобрение на край-ната цел на резолюцията, но посочи, че тъй като в нея фактически се признавало липсата на подготвени работници, които да участват в управлението на промишлеността, въвеждането на нова система на назнача-ване на ръководните кадри не било необходимо, още повече в момент, когато се обсъждала платформата на партията за следващите избори.

Приключвайки обсъждането на въпроса от името на ИК, Джеймс Гри-фитс призна важността на участието на работниците в контрола и управле-нието на промишлеността на всички нива. Но според него формите на това управление трябвало да се развиват доброволно, „без да се поставят в тесните рамки на законите“. Заявявайки, че „всяка дума или резолюция, която отслабва доверието на работниците в обществения сектор, е лоша услуга на нацията“, той настоя резолюцията, предложена от Оупъншоу да бъде предадена за по-нататъшното разглеждане съвместно с БКТ или да бъде отхвърлена.¹³⁵ Ини-циаторите за внасянето ѝ избраха първото решение, но някакви изменения в становищата на ръководството на Лейбъристката партия и на БКТ не по-следваха.

Лейбъристкото правителство продължи същата кадрова политика по отношение управителните органи на национализираните клонове на проми-шлеността. По думите на делегата на 48-та партийна конференция Ентъни Латъм то намираше, че най-достойни да поемат ръководни постове в тях са две категории лица: висши офицери, „чиято единствена квалификация беше дългогодишната служба в армията“, и „босове на капиталистически фир-ми, срещу които работниците се бяха борили, но те запазиха своите постове и продължават да прокарват същата линия“¹³⁶.

Тази политика беше предмет на критика и на следващата конференция на Лейбъристката партия през 1950 г. Робърт Оупъншоу призова правител-ството „да сложи край на практиката на назначаване на високоплатени пос-тове в национализираните предприятия на бивши собственици освен в случаи, когато е известно, че те се отнасят лоялно към новите порядки“. Освен това той настоя „поне половината от членовете на управителните органи да бъ-дат представители на работническата класа, избрани от заетите в отрасъла работници“. На тази резолюция, както и на подобна на нея, искаща 25% участие на профсъюзни представители в националните управителни органи, предложена от делегата Арнълд Бек, се противопоставиха Артър Дикин и Джеймс Кямбъл от Националния съюз на железничарите. Въпреки това резолюцията беше приета със значително мнозинство.¹³⁷ Това обстоятел-ство обаче не промени с нищо следваната от лейбъристкото правителство политика. Според думите на министър-председателя Клемънт Атли ре-шенията на партийните конференции можеха да дават някои насоки на не-говата дейност, но „те не могат да имат силата на абсолютен мандат“¹³⁸.

След 1948 г. идеологът на дясното крило на Лейбъристката партия Хър-бърт Морисън започна да проповядва необходимостта от „консолидация“ на постиженията на правителството и да предлага „нови“, „недоктринерски“ определения на социализма. На практика това означаваше фактически отказ от разширяване на национализираня сектор. Вместо това се лансираха схеми за „мюлтиализация“, за „съвместна собственост“ на държавата и капи-талистическите компании чрез изкупуване на част от акциите им.¹³⁹ На кон-греса на трейдюнионите през 1951 г. министърът на финансите Хю Гейтскъл,

протеже на министър-председателя Атли, се изказа положително за т. нар. „копартньоршип“, участие на работниците в разпределението на печалбите, прилагано от някои частнокапиталистически фирми. Тази политика на работодателите, целяща постигане на „класов мир“, „класово сътрудничество“, беше представена от Гейтскъл като „важно средство за равно разпределение на богатствата“, за „приобщаване на работниците“ към въпросите на управлението.¹⁴⁰

По повод на теоретическите спекулации на десните лейбъристи ветеранът на британското работническо движение комунистът Уил Хенингтън отбеляза: „Новата школа смята, че със сегашната национализация, оставила на власт старите босове и предоставила на бившите собственици големи суми във формата на компенсация, е осъществена някаква уж „нова форма на социализма“¹⁴¹

Едно от последните мероприятия на лейбъристкото правителство в национализиращия сектор беше създаване на подкомитет по трудовите отношения към Комитета по обобществяване на промишлеността, оглавен от Хърбърт Морисън. Създаването му беше предизвикано от явните признаци на разочарование на работниците от липсата на изменения в системата на разпределение на властта в системата на производството. В доклада на подкомитета, представен през април 1951 г., се отчиташе съществуващото недоволство на заетите в национализираните предприятия от бюрократичните методи и свръхцентрализацията на управлението им, прекомерното разрастване на личния състав на ръководните органи и назначаването в тях на непопулярни и враждебно настроени към работниците лица и др.¹⁴² Авторите на доклада се ограничаваха с някои констатации, без да правят каквито и да било конкретни предложения за изменение на положението. Причината беше, че едно изменение, което би задоволило исканията на работниците за участие в контрола и управлението, беше неприемливо за дясно-реформистките ръководители. Така например Морисън, който отъждествяваше искането за демокрация в производството с някои изживени увлечения в профсъюзите, беше заявил: „... социалистите отричат идеята за собственост и ръководство на промишлеността, изповядвана от някои френски профсъюзни дейци, както и опита на гилдейския социализъм въпреки частичния му успех“¹⁴³.

Въпреки разочарованието на работниците от сравнително умерения характер на национализацията и бюрократичните методи на управление на национализиращия сектор твърденията на някои буржоазни и реформистки автори за „изчезване на ентузиазма за обща национализация“, за „отслабване на антикапиталистическите настроения“, за „намаляване на привлекателността на доктринерския социализъм“ в британското работническо движение не могат да бъдат приети като обосновани.¹⁴⁴ Тезата за липсата на интерес у работниците към въпросите на участие в управлението на производството в частност не се потвърждава от данните на едно конкретно социологическо проучване, предприето от организацията „Соушъл сървейз“ през 1950 г. То показа, че 48% от анкетирания работници смятаха, че трябва да получат „право на глас в управлението на промишлеността“ срещу 30%, които не намираха това за необходимо.¹⁴⁵

Движението за демократически контрол на работниците върху управлението на производството не постигна решителни успехи през първото следвоенно петилетие. Лейбъристкото правителство при подкрепа на близките

до него десни ръководители на БКТ се стремеше да подчини национализацията на задачите на модернизирани и реорганизация на британската промишленост с цел да се повиши нейната конкурентноспособност. В плановете за решаването им то не предвиждаше място за реално участие на работниците в управлението или сериозно нарушение на наследената схема на разпределение на правомощията в системата на производството. Доминиращите в правителството десни лейбъристи изпитваха недоверие към възможностите и практическия опит, придобит от трудещите се. То предпочиташе да облече с доверие проконсервативно настроени бивши собственици и професионални администратори от бившите капиталистически фирми, пенсионирани висши чиновници и генерали в оставка и в незначителна степен бивши профсъюзни бюрократи. Тези ръководители на национализираните отрасли, свързани в повечето случаи с интересите на частнокапиталистическия сектор, се отнасяха враждебно към опитите за намеса в техните прерогативи от страна на работниците и бяха непопулярни сред тях. Това обстоятелство обяснява ограничения успех или липсата на такъв при функциониране на системата за съвместни консултации, предвидена в повечето от законите за национализация.

Левите сили в британското работническо движение не успяха да се наложат над господстващото дясно ръководство по въпроса за осъществяване на реално участие на работниците в контрола и управлението на промишлеността. Една от причините беше, че лявото крило страдеше от разединеност и неорганизираност. То не успя да създаде устойчиви и организирани групи, които да съгласуват становищата и действията на привържениците на идеите за демократически контрол върху производството. Антикомунистическите предрасъдки на част от левите лейбъристи и профсъюзни дейци им попречиха да откликнат на призивите за единоействие с комунистите в тази, както и в другите области на класовата борба.¹⁴⁶ Комунистическата партия, въпреки че укрепи своя авторитет и значително разшири влиянието си в масовите работнически организации, остана сравнително изолирана и не бе в състояние да оглави движението за разширяване на демократическите права на работниците в производството.

Но подценяването на значението и успехите, постигнати от движението за демократически контрол на работниците върху производството през първото следвоенно петилетие, би било неправилно. Създаването и функционирането на системата за съвместни консултации беше постигнато в значителна степен в резултат на неговия продължителен натиск върху лейбъристкото правителство и профсъюзната централа. Включването на съответните положения за образуване на консултативни комитети въпреки ограничения кръг на обсъжданите от тях въпроси в законите за национализация беше определена една морално-политическа победа на движението. То съдействуваше и за разширяване на влиянието на левите в Лейбъристка партия и в профсъюзите. През периода от 1945—1951 г. пролича потенциалът, съдържащ се в движението за демократичен контрол върху управлението на промишлеността, а неговата дейност стимулира по-нататъшното разгръщане на тази важна форма на класовата борба на работниците против недемократичните методи на управление на национализирания сектор и безконтролното господство на монополите.

¹ Н. Е. Weiner. *British Labour and Public Ownership*. London, 1961, p. 1.

² E. Robert. *Workers' Control*. London 1973, p. 22, 53.

³ Вж. полемиката в британската преса във връзка с предложенията на комисията под председателство на комисията на лорд Булък по промишлената демокрация (*Industrial Democracy*. Cmnd. 7231. Н. М. С. О. May, 1978). Те предвиждат създаването на консултативни комитети, включващи представители на работодателите, работниците и потребителите в по-големите предприятия от частния сектор. При публикуването на предложенията в печата представителите на Комунистическата партия и левите лейбъристи заеха рязко отрицателна позиция (*Morning Star*, February 3, 1978; *Tribune*, January 28, 1978; February 4, 1978). Буржоазният печат ги прие с резерви или скептично (*The Observer Review*, January 30, 1978; *The Economist*, January 28, 1978, p. 74—75, 81—83).

⁴ B. Ramelson. In: B. Ramelson, K. Coates, T. Topham — Debate Ch. Swaine and B. Jones (eds.). — *Debate on Workers' Control*. Nottingham, 1970, p. 36.

⁵ T. Chater. *Public Ownership and Control: A Communist View*. London, 1973; *Public Ownership and Industrial Democracy. Resolution adopted by the 34th National Congress of the Communist Party of Great Britain.*—Comment, Vol. 13. No 24/25, November, 29, December 13, 1977; Дж. Уоддис. Пора менять курс. — В: Во что обходится капитализм. М., 1976, с. 66—67.

⁶ E. Roberts. *Op. cit.*, p. 35.

⁷ Liberal Party. *Partners at Work. Report of the Industrial Partnership Committee*. London, 1968. Цит. по: R. Kilroy-Silk. — *Contemporary Theories of Industrial Democracy.*— *Political Quarterly*. Vol. 41, 1970, p. 177.

⁸ Д. П. Урсу. Английский рабочий класс и коопартнершип.—Ученые записки Пермского гос. ун-та, 1971, № 245, с. 112, 118.

⁹ Ministry of Labour and Productivity. *In Place of Strife: A Policy for Industrial Relations*. Cmnd. 3888. Н. М. С. О. January, 1968, p. 16—17.

¹⁰ Labour Party. *Industrial Democracy: Working Party Report*. London, 1967, p. 17.

¹¹ Важное направление классовой борьбы. Движение трудящихся Западной Европы за демократический контроль над производством. Под ред. В. А. Виноградова. М., 1970, с. 5—35, 168—188, 216—234; Государственная собственность и антимонополистическая борьба в странах развитого капитализма. Под ред. В. А. Виноградова. М., 1973, с. 10; В. В. Клочков. Борьба левых лейбористов и прогрессивных профсоюзов Англии за демократизацию управления государственным сектором промышленности.— *Вестник Ленинградского ун-та, Серия экономики, философии и права*, вып. 1, № 5, с. 14—23.

¹² Государственная собственность и антимонополистическая борьба, с. 10—11.

¹³ В. Webb. *Our Partnership*. London, 1948, p. 290.

¹⁴ Н. Pelling. *A History of British Trade Unionism*. 2nd ed., Harmondsworth, 1971, p. 136.

¹⁵ *Ibidem*, p. 140; J. Strachey. *What Are We to Do?* London, 1938, p. 108—109.

¹⁶ Н. Pelling. *Op. cit.*, p. 142.

¹⁷ В. Л. Мочалов. Марксистско-ленинская оценка фабианского социализма. М., 1976, с. 41, 47.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Н. D. Robertson. *The Control of Industry*. Cambridge, 1948, p. 141.

²⁰ *Ibidem*, p. 145.

²¹ R. A. Dahl. *Workers' Control of Industry and the British Labour Party*. *The American Political Science Review*, Vol. XLI, 1947, № 5, p. 880; В. Л. Мочалов. *Цит. съч.*, с. 51.

²² Г. Поллит. Избранные речи и статьи (1919—1939). М., 1955, с. 48.

²³ М. Г. Алпатова. Борьба левых лейбористов за демократическую национализацию (1945—1951).— *Ученые записки Пермского гос. ун-та*, 1971, № 245; А. В. Виноградов. Ленинские идеи рабочего контроля в действии. М., 1969; В. П. Глушков.

Государственная собственность в Англии. — В: Государственная собственность в странах Западной Европы. М., 1961; Буржуазное государство и хозяйство современной Англии. — В: Империалистическое государство и капиталистическое хозяйство. М., 1968; Борьба английских трудящихся за промышленную демократию: формы, методы, проблемы. — В: Важное направление классовой борьбы. М., 1971; И. Н. Дворкин. Идеология и политика правых лейбористов на службе монополий. М., 1953; И. Дрейзеншток. Национализация транспорта в Англии. — Мировое хозяйство и мировая политика, 1947, № 6; Д. Ю. Зорина. Борьба вокруг национализации в Англии. — Мировое хозяйство и мировая политика, 1946, № 10—11; К вопросу о национализации английской угольной промышленности. — Мировое хозяйство и мировая политика, 1945, № 10; Г. Г. Иванов. Организационные формы рабочего представительства и их эволюция. — В: Важное направление классовой борьбы. М., 1971; А. Н. Красильников. Лейбористская партия и вопрос об общественной собственности. — Новая и новейшая история, 1962, № 4; В. В. Клочков. Левые лейбористы о национализации промышленности. — Вестник Ленинградского ун-та, Серия экономики, философии и права, № 5, Вып. I, 1965; Борьба левых лейбористов и прогрессивных профсоюзов Англии за демократизацию управления государственным сектором экономики. — Вестник Ленинградского ун-та, Серия экономики, философии и права, № 5, Вып. I, 1966; Левойбористская концепция национализации промышленности в Англии. Автореферат кандидатской диссертации. Л., 1967; Г. И. Моисеева. Рабочие представители на производственных комитетах и лейбористская партия Англии в период Второй мировой войны. — Вестник Московского ун-та, Серия IX, история, 1963, № 2; В. В. Песчанский. Современное рабочее движение в Англии. М., 1963; И. А. Соколов. О характере национализации в Англии. М., 1958; В. Г. Трухановский. Новейшая история Англии. М., 1958; С. И. Тюлпанов. Банкротство лейбористской теории и практики национализации. — Ученые записки кафедр общественных наук вузов г. Ленинграда, 1959, Вып. I; И. Е. Удалцов. Антирабочая политика лейбористского правительства в 1947—1951 гг. Автореферат кандидатской диссертации. М., 1954; Н. Г. Черкасов. Положение и борьба рабочего класса Англии после Второй мировой войны (1945—1953). Автореферат кандидатской диссертации. М., 1955.

²⁴ R. J. S a m b e l l. The Highlights of Nationalisation: Past and Present. *Marxism Today*, Vol. 4, 1960 № 2; T. C h a t e r. Public Ownership and Control: A Communist View. London, 1973; The Communist Party's Policy on Nationalisation. Resolution of Executive Committee of the C. P. G. B. — *Marxism Today*, Vol. 4, 1960; No 6; J. D u m a n. Nationalisation and Social Ownership. — *Marxism Today*, Vol. 4, No. 3, 1960; W. G a l l a c h e r. The Case for Communism. Harmondsworth, 1948; Rise Like Lions. London, 1951; H. P o l l i t t. Looking Ahead. London, 1947; Communists and Labour: A Call for United Actions. London, 1949; В. R a m e l s o n et al. (eds.). Debate on Workers' Control. Nottingham, 1970; Д. Голлан. Английские коммунисты в борьбе за социализм. М., 1968; Д. Клугмэн. К вопросу о национализации. — В: Английские монополии. М., 1954; Дж. Клугмэн. Некоторые экономические иллюзии в лейбористском движении. М., 1968; Д. Н. Притт. Очерки внешней и внутренней политики лейбористов, 1945—1951 гг., — М., 1964; X. Фэйгэн. Национализация в Англии. М., 1960; А. Хатт. Английское профсоюзное движение (Краткая история). М., 1954.

²⁵ K. Coates and A. T o p h a m. Industrial Democracy in Great Britain. London, 1968; K. Coates (ed.). Essays on Industrial Democracy. Nottigham, 1970; K. Coates and T. T o p h a m. Workers' Control: A Book of Readings and Witnesses for Workers' Control. London, 1970; S. H o l l a n d. The Socialist Challenge. London, 1975; E. R o b e r t s. Op. cit.; D. Coates. The Labour Party and the Struggle for Socialism. London, 1975; P. М и л и б e н д. Парламентский социализм. Исследование политики лейбористской партии. М., 1964.

²⁶ Studies in Nationalised Industries. Nine Pamphlets. Ed. by J. R. Taylor. London, 1950—1951; V. L. A l l e n. Trade Unions the Government, London 1960; E. E. В a r r y. Nationalisation in British Politics: The Historical Background. London, 1965; B. G. B a l d w i n. Beyond Nationalization: Labor Problems of British Coal Industry. Cambridge, 1955; Nationalization in Britain: A Sobering Decade system. *Annals of the American Academy of Social and Political Sciences*. Vol. CCCX. 1957; P. B l u m b e r g. Industrial Democracy: The Sociology of Participation. London, 1968; R. A. В r a d y. Crisis in Britain: Plans and Achievements of the Labor Government. Berkeley, 1950; H. A. C l e g g. Labour and the Nationalised Industry. London, 1950; Industrial Democracy and Nationalisation. London, 1951; A New Approach to Industrial Democracy. London, 1960; The system of Industrial Relations in Great Britain. Oxford, 1973; R. A. D a h l. Op. cit.; A. H. H a n s o n. Parliament and Public Ownership. London, 1961;

- W. H. Highnes. *Nationalisation in Practice: The British Coal Industry*. Cambridge, 1953; R. Kelf-Cohen. *Nationalisation in Britain: The End of a Dogma*. New York, 1959; G. S. Lancaster. Ch. Reid and E. Young. *The Structure and Control of Coal Industry*. London, 1951; W. A. Robson. *Nationalisation and Public Ownership*. 2nd ed., London, 1961; A. A. Rogow. *The Labour Government and British Industry 1945—1951*, Oxford, 1955; G. W. Ross. *The Nationalisation of Steel: One Step Forward, Two Steps Back* London, 1965; D. S. Spero. *Labor Relations in British Nationalized Industries*. New York, 1953; E. H. Wiener. *British Labour and Public Ownership*. Washington, D. C. 1960; London, 1961.
- ²⁷ P. Blumberg. *Industrial Democracy: The Sociology of Participation*. London, 1968, p. 167.
- ²⁸ R. A. Dahl. *Op. cit.*, p. 898.
- ²⁹ G. D. H. Cole. *A History of the Labour Party from 1941*. London, 1948, p. 57.
- ³⁰ G. D. H. Cole. *Op. cit.*, p. 72.
- ³¹ *Ibidem*, p. 54.
- ³² D. Coates. *Op. cit.*, p. 16.
- ³³ C. Alexander. *Power at the Base: Out of Apathy*. London, 1960, p. 267.
- ³⁴ H. D. Robertson. *Op. cit.*, p. 143.
- ³⁵ H. Morrison. *Transport and Socialisation*. London, 1933; Lord Morrison of Lambeth (H. Morrison). *Government and Parliament: A Survey from Inside*. 3rd ed., Oxford, 1966, p. 259.
- ³⁶ D. G. H. Cole and W. Mellor. *Workers' Control and Selfgovernment of Industry*. London, 1933, p. 8, 10.
- ³⁷ Report of the 30th Labour Party Annual Conference, 1931. (London, 1931), p. 170—193.
- ³⁸ Report of the Proceedings at the 64th Trades Union Annual Congress, 1932 (London, 1932), p. 210.
- ³⁹ R. A. Dahl. *Op. cit.*, p. 883.
- ⁴⁰ Report of the Proceedings at the 64th Trades Union Annual Congress, App. B, p. 450.
- ⁴¹ Report of the 31st Labour Party Annual Conference, 1932. (London, 1932), p. 214—215, 217—225.
- ⁴² Report of the 32nd Labour Party Annual Conference, 1933. (London, 1933), p. 119.
- ⁴³ Report of the Proceedings at the 65th Trades Union Annual Congress, 1933, (London, 1933), p. 370—379.
- ⁴⁴ Report of the 32nd Labour Party Annual Conference, 1933, p. 208.
- ⁴⁵ Report of the Proceedings at the 66th Trades Union Annual Congress, 1934. (London, 1934), p. 202—203.
- ⁴⁶ Report of the Proceedings at the 67th Trades Annual Congress, 1935. (London), p. 211; Report of 34th Labour Party Annual Conference, 1935. (London, 1935), p. 18; *For Socialism and Peace: Labour Party's Programme of Action*. (London, 1935), p. 5, 15, 18.
- ⁴⁷ C. R. Attlee. *The Way and Will to Socialism*. London, 1935, p. 109; *The Labour Party in Perspective and Twelve Years Later*. London, 1949, p. 19, 66.
- ⁴⁸ C. R. Attlee. *The Labour Party in Perspective*, p. 116.
- ⁴⁹ Н. Ф. Мочульский. Из истории борьбы английского рабочего класса за единство (Борьба левых лейбористов). — *Вестник Московского ун-та, Серия IX, история*, 1963, № 1, с. 25.
- ⁵⁰ R. Kelf-Cohen. *Nationalisation in Britain: The End of a Dogma*. New York, 1959, p. 23.
- ⁵¹ *Ibidem*, p. 18.
- ⁵² H. Morrison. *British Transport at Britain's Service*. London, 1938, p. 9—10.
- ⁵³ A. R. Dahl. *Op. cit.*, p. 893.
- ⁵⁴ Британские тред-юнионы. Пять очерков Института политического и экономического планирования. М., 1956, с. 183.
- ⁵⁵ Пак там, с. 139.
- ⁵⁶ В. Г. Моисеева. Рабочие представители в производственных комитетах и лейбористская партия в период Второй мировой войны. — *Вестник Московского ун-та, Серия IX, история*, 1963, № 2, с. 33—34.
- ⁵⁷ P. Inman. *Labour in the Munition Industries*. London, 1957, p. 378 (History of the Second World War. U. K. Civil Series).
- ⁵⁸ Г. В. Моисеева. *Цит. съч.*, с. 35, 38.
- ⁵⁹ K. G. I. C. Knowles. *Strikes: A Study of Industrial Conflict with a Special Reference to British Experience between 1911 and 1947*. London, 1952, p. 81.

- ⁶⁰ Н. Pelling. A History of British Trade Unionism, p. 215; А. Хатт. Английское профсоюзное движение, с.164.
- ⁶¹ В. Г. Моисеева. Цит. съч., с. 39.
- ⁶² Н. Morrison. Looking Ahead. Wartime Speeches. London, 1943, p. 128; Prospects and Policies. New York, 1944, p. 177.
- ⁶³ Британские тред-юнионы, с. 185.
- ⁶⁴ Report of the Proceedings at the 76th Trades Union Annual Congress, 1944. (London, 1944), p. 393—395, 412.
- ⁶⁵ Report of the 43rd Labour Annual Conference, 1944. (London, 1944), p. 163.
- ⁶⁶ Н. Dalton. The Fateful Years. Memoirs. Vol. II: 1931—1945. London, 1957. p. 422—423, 432; G. W. Ross. The Nationalisation of Steel: One Step Forward, Two Steps Back. London, 1965, p. 36—40.
- ⁶⁷ K. Hutchinson. The Decline and Fall of British Capitalism. New York, 1951, p. 250.
- ⁶⁸ Let Us Face the Future: A Declaration of Policy for the Consideration of the Nation. (London). April, 1945, p.6.
- ⁶⁹ I. Bulmer-Thomas. The Growth of the British Party System. Vol. II. 1924—1964, London, 1965, p. 168.
- ⁷⁰ R. Harrod. The British Economy. New York, 1963, p. 52.
- ⁷¹ В. С. Афанасьев. Буржуазная экономическая мысль 30—70-х годов XX века. М., 1976, с. 67—68; Дж. Итон. Маркс против Кейнса. Ответ на „социализм“ Герберта Моррисона М., 1963, с. 34.
- ⁷² A. H. Hanson. Parliament and Public Ownership. London, 1960, p. 18—19.
- ⁷³ I. Bulmer-Thomas. Op. cit., p. 153.
- ⁷⁴ Report of the 44th Labour Party Annual Conference, 1945. (London, 1945), p. 143.
- ⁷⁵ Report of the Proceedings at the 77th Trades Union Annual Congress, 1945. (London, 1945), p. 325.
- ⁷⁶ Report of the Proceedings at the 76th Trades Union Congress, 1944. (London, 1944), App, D, p. 400; Interim Report on Post-war Reconstruction, p. 7.
- ⁷⁷ Report of the Proceedings at the 76th Trades Union Congress, p. 414—416; Interim Report, p. 21—32.
- ⁷⁸ H. A. Clegg. The System of Industrial Relations in Great Britain. Oxford. 1973, p. 190.
- ⁷⁹ Н. Pelling. A History of British Trade Unionism, p. 160; Research Council for Economic Security. Labor-Management Relation Abroad. Great Britain. France. Sweden. Chicago, 1951, p. 8.
- ⁸⁰ В. В. Песчанский. Современное рабочее движение в Англии. М., 1963, с. 16; Важное направление классово-борьбы, с. 157.
- ⁸¹ E. Roberts. Workers' Control, p. 40.
- ⁸² Ibidem, p. 42.
- ⁸³ N. Chester. The Nationalisation of British Industry 1945—1951. London. 1975, p. 16.
- ⁸⁴ Н. Д. Пригг. Очерки внешней и внутренней политики лейбористов 1945—1951гг. М., 1964, с. 40; F. Williams. (comp.). — A Prime Minister Remembers: Being the War and Post-War Memoirs of the Rt. Hon. Earl Attlee. London, 1961, p. 88.
- ⁸⁵ Д. Н. Пригг. Цит. съч., с. 39.
- ⁸⁶ Н. Pelling. A History of the British Trade Unionism, p. 203.
- ⁸⁷ Report of the 45th Labour Party Annual Conference, 1946. (London. 1946), p. 198.
- ⁸⁸ N. Chester. Op. cit., p. 79—80.
- ⁸⁹ Ibidem, p. 469.
- ⁹⁰ Ibidem.
- ⁹¹ Д. Н. Пригг. Цит. съч., с. 79—80.
- ⁹² G. B. Baldwin. Beyond Nationalization, p. 100.
- ⁹³ Ibidem, p. 105.
- ⁹⁴ Ibidem, p. 96.
- ⁹⁵ N. Dennis et al.-Coal Is Our Life. London, 1956, p. 77.
- ⁹⁶ G. B. Baldwin. Nationalization in Britain: A Sobering Decade, p. 41,
- ⁹⁷ British Labour Statistics: A Historical Abstract 1886—1966. London, 1974, p. 197; G. B. Baldwin. Beyond Nationalization, p.76.
- ⁹⁸ Hansard. House of Commons Debates. Official Report. Vol. 423. Cols. 132—136. January 29, 1946.
- ⁹⁹ The Times, December 31, 1946.

- ¹⁰⁰ The Men on the Boards: The Composition of the Boards of Nationalised Industries. Acton Society Trust. — Studies in Nationalised Industries. No. 4. (London). 1951, p. 6—9.
- ¹⁰¹ P. A. Брейди. Кризис Британии. М., 1952, с. 142, 180, 372; Acton Society Trust. — The Men on the Boards, p. 12.
- ¹⁰² Labor-Management Relations Abroad, p.9; N. Barou. British Trade Unions. London, 1949, p. 33.
- ¹⁰³ A. A. Rogow. The Labour Government and British Industry 1945—1951. Oxford, 1955, p. 111.
- ¹⁰⁴ Ibidem, p. 109.
- ¹⁰⁵ Ibidem.
- ¹⁰⁶ W. A. Robson. Nationalisation and Public Ownership. 2nd ed. London, 1961, p. 330.
- ¹⁰⁷ H. A. Clegg. A New Approach to Industrial Democracy. Oxford, 1960, p. 90.
- ¹⁰⁸ G. D. H. Cole. Consultation or Joint Management? A Contribution to the Discussion on Industrial Democracy. Fabian Tract 279. (London). December, 1947, p. 27.
- ¹⁰⁹ V. L. Allen. Trade Unions and the Government. London, 1960, p. 272.
- ¹¹⁰ F. Williams. A Prime Minister Remembers, p. 92, 93.
- ¹¹¹ H. Pollitt, Looking Ahead. London, 1947, p. 94.
- ¹¹² Report to the 19th National Congress of C. P. G. B. (London), 1947. Part II, p. 17.
- ¹¹³ H. Pollitt. Looking Ahead, p. 70.
- ¹¹⁴ W. Gallacher. The Case for Communism. (Harmondsworth). 1949, p. 72.
- ¹¹⁵ W. Gallacher. Rise Like Lions, p. 32—33; Н. Д. При т. Очерки внешней и внутренней политики лейбористов, с. 42—43, 159.
- ¹¹⁶ Report of the 45th Labour Party Annual Conference, 1946. (London. 1946), p. 140, 142.
- ¹¹⁷ Ibidem, p. 144.
- ¹¹⁸ Ibidem, p. 127
- ¹¹⁹ N. Chester. The Nationalisation of British Industry, p. 468.
- ¹²⁰ H. A. Clegg. Labour in the Nationalised Industry. London, 1950, p. 6.
- ¹²¹ H. A. Clegg. Industrial Democracy and Nationalisation. London, 1951, p. 27.
- ¹²² The Railway Review, January 11, 1946. Цит. по Г. М. Алпатов а. Борьба левых лейбористов за демократическую национализацию, с. 150.
- ¹²³ Report of the 46th Labour Party Annual Conference, 1947. (London, 1947), p. 125, 137—138.
- ¹²⁴ Ibidem, p. 139.
- ¹²⁵ Ibidem, p. 140.
- ¹²⁶ Ibidem, p. 168.
- ¹²⁷ Ibidem, p. 143.
- ¹²⁸ Report of the Proceedings at the 79th Trades Union Annual Congress, 1947. (London, 1947), p. 474—475.
- ¹²⁹ Ibidem.
- ¹³⁰ Ibidem, p. 521.
- ¹³¹ Ibidem, p. 522.
- ¹³² Report of the 47th Labour Party Annual Conference, 1948. (London, 1948), p. 167.
- ¹³³ Ibidem, p. 168.
- ¹³⁴ Ibidem, p. 169.
- ¹³⁵ Ibidem, p. 172.
- ¹³⁶ Report of the 48th Labour Party Annual Conference, 1949. (London, 1949), p. 128.
- ¹³⁷ Report of the 49th Labour Party Annual Conference, 1950. (London, 1950), p. 87—91, 95.
- ¹³⁸ F. Williams. A Prime Minister Remembers, p. 91.
- ¹³⁹ The Times, June 9, 1950.
- ¹⁴⁰ Report of the Proceedings at the 83rd Trades Union Annual Congress, 1951. (London, 1951), p. 368.
- ¹⁴¹ Daily Worker, May 2, 1949.
- ¹⁴² N. Chester. The Nationalisation of British Industry, p. 855—856.
- ¹⁴³ B. Donoughue and J. W. Jones. Herbert Morrison: Portrait of a Politician. London, 1973, p. 461.
- ¹⁴⁴ G. D. H. Cole. The Post-War Condition of Britain. London, 1956; R. Harold, The British Economy, p. 52.
- ¹⁴⁵ What Do Workers Think?—Future Magazine, Vol. 5. No. 3. June-July, 1950.
- ¹⁴⁶ H. Pollitt. A Policy for Labour. London, 1953, p. 11.

BRITISH LABOUR AND THE DEMOCRATIC CONTROL OF PRODUCTION (1945 — 1951)

Roumen Genov

(S u m m a r y)

The object of the present paper is to analyze the development of the concepts of democratic control of the workers over the management of industry, and the course of the movement for their realization during the immediate post-war period.

The slogan for workers' participation in management and decision making in industry, either for creation of "democracy in industry", analogous of political democracy, or as instrument of socialist transformation, was raised by certain sections of the British labour movement at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. The diversity of the terminology used "industrial democracy", "workers' control", "participation in management", etc.), reflected both the complicated and controversial development of the concepts of democratic control of production, and the reformist and utopian illusions surrounding that subject.

The problems of the participation of the trade unions in the management of the nationalised enterprises were widely discussed in the early 1930's, and became object of clashes of opinion between the left and right wings in the Labour Party and TUC. At that time, the demand for workers' participation and responsibility in the management and control of industry, recognised by acts of Parliament, were included in the programme documents of the labour movement.

However, during the period of the third and fourth Labour governments (1945-1950, 1950-1951), the demands for democratic control and a new status of workers in the administrative structure of the nationalised sector of economy, were not realized. The members of the boards of the nationalised industry, appointed by the ministers concerned, were selected on the basis of their qualification and administrative capacities, and consisted for the most part of managers of capitalist firms, former owners, retired civil servants and high rank army officers, and a few trade union bureaucrats. They were hostile to the workers and were opposed to any attempt at interference in the prerogatives of the administration.

The right wing Labour ministers and the trade union leadership close to them offered excuses for this policy by arguments that there were no workers properly qualified to take part in the management and control of industry, that the forms of workers' participation had to develop voluntarily, without being put in the rigid patterns of acts of Parliament, etc.

The laws for nationalisation provided for some forms of joint consultation between workers' representatives and the administration of the nationalised industries, chiefly at shop floor level. The scope of discussions of the consultative committees was limited to problems of effectivity, solution of minor conflicts, etc. The trade unionists, who demanded parity in the control of the enterprises, were not satisfied with their powers. The activities of the consultative committees did not contribute particularly to the improvement of labour-management relations in nationalised industries, which in certain cases (coal mining, railway transport) remained as strained as they were under private ownership). In coal mining industry the strikes caused by the dissatisfaction of the workers with the methods of management ranked second to those concerned with wage claims.

The actual refusal of the right wing Labour and trade union leadership to implement the principles of democratic control of the workers over the management of the nationalised industries, was criticised by the left wing Labour and trade union activists. At Labour Party conferences and Trades Union congresses they demanded direct representation of the trade unions at the boards of management, parity of their representatives elected by and answerable to the workers, appointment of rank-and-file trade unionists, etc.

The movement for democratic control of industry did not win decisive success during the immediate post-war period. But the significance of its activity must not be underestimated. The inclusion of certain provisions for consultations in the laws for nationalisation was largely due to the pressure of the adherents of the ideas of extension of the democratic rights of the workers in industry and was a moral-political victory of theirs. The course of the movement during the period mentioned, manifested its potential and stimulated the further development of this important form of working class struggle against the bureaucratic methods of management of the nationalised section and the omnipotence of the monopolies.